

บทที่ 5

สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ตอนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม (ตารางที่ 1 - 8)

ผู้ดำเนินงานห้องสมุดวัดที่ตอบแบบสอบถามจำนวน 132 ท่าน คิดเป็นร้อยละ 85.16 ของแบบสอบถามที่ส่งไปทั้งหมด มีสถานภาพเป็นเจ้าของอาวาสของวัดมากที่สุด (ร้อยละ 54.55) รองลงมา เป็นพระภิกษุผู้ดำเนินงานห้องสมุด (ร้อยละ 28.03) กลุ่มที่มีจำนวนน้อยที่สุดเป็นพระบรรณารักษ์ (ร้อยละ 5.30) ผู้ดำเนินงานห้องสมุดวัดส่วนใหญ่ (ร้อยละ 40.15) เป็นผู้มีอายุ 50 ปีขึ้นไป เมื่อจำแนกตามขนาดของห้องสมุดปรากฏว่าห้องสมุดวัดขนาดเล็กและไม่ได้ขนาดมีผู้ดำเนินงานห้องสมุดที่มีอายุตั้งแต่ 50 ปี ขึ้นไปมากที่สุดเช่นเดียวกัน (ร้อยละ 44.19 และ 47.73 ตามลำดับ) ในห้องสมุดขนาดใหญ่มีผู้ดำเนินงานห้องสมุดกลุ่มอายุ 20 - 29 ปี เป็นจำนวนมากที่สุด ส่วนห้องสมุดขนาดกลางมีผู้ดำเนินงานห้องสมุดกลุ่มอายุ 20 - 29 ปี 40 - 49 ปี และ 50 ปีขึ้นไป มีจำนวนมากเท่ากัน (ร้อยละ 26.67) ผู้ดำเนินงานห้องสมุดวัดส่วนใหญ่เป็นพระภิกษุที่อุปสมบทมาแล้ว 21 พรรษาขึ้นไป (ร้อยละ 47.58) ซึ่งมีลักษณะเดียวกันนี้ในห้องสมุดวัดทุกขนาด

ทางการศึกษา ผู้ดำเนินงานห้องสมุดวัดมีวุฒิสองระดับฝ่ายปริยัติธรรมแผนกธรรมในระดับนักธรรมเอกเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 95.97) และส่วนใหญ่ (ร้อยละ 59.68) เป็นผู้ที่ไม่มีวุฒิต่างบาลี ในส่วนผู้ที่มีวุฒิต่างบาลีนั้น เป็นผู้ที่มีวุฒิสองระดับเปรียญโหมมากที่สุด (ร้อยละ 20.97) ในด้านการศึกษาสามัญผู้ดำเนินงานห้องสมุดวัดมีวุฒิในระดับประถมศึกษาตอนปลายเป็นจำนวนมากที่สุด (ร้อยละ 25.76) เมื่อจำแนกตามขนาดของห้องสมุด ผู้ดำเนินงานห้องสมุดวัดขนาดใหญ่มีวุฒิตระดับประถมศึกษาตอนปลายและระดับอนุปริญาจำนวนเท่ากัน (ร้อยละ 26.67) ส่วนห้องสมุดขนาดเล็กและไม่ได้ขนาดมีผู้ดำเนินงานห้องสมุดที่มีวุฒิสองระดับประถมศึกษาตอนปลายเป็นจำนวนมากที่สุดเช่นเดียวกัน (ร้อยละ 30.23 และ 31.82 ตามลำดับ)

ผู้ดำเนินงานห้องสมุดวัดส่วนมาก (ร้อยละ 83.33) เป็นผู้ที่ไม่มีวุฒิต่างบรรณารักษศาสตร์ วุฒิต่างบรรณารักษศาสตร์ ที่ผู้ดำเนินงานห้องสมุดวัดมีมากที่สุด คือ ประกาศนียบัตรทางบรรณารักษศาสตร์

(ร้อยละ 8.30) หอสมุดวัดที่มีผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีวิชาเอกหรือโทบรรณารักษศาสตร์ เป็นผู้ดำเนินงานหอสมุดมีเพียงแห่งเดียว คิดเป็นร้อยละ 0.76 ในด้านการประชุมอบรมนั้นผู้ดำเนินงานหอสมุดวัดมากกว่าครึ่งเคยเข้าร่วมประชุมอบรมด้านหอสมุด และเป็นผู้ที่เข้าร่วมประชุมสัมมนาเจ้าอาวาสและพระภิกษุผู้ทำหน้าที่บรรณารักษ์ซึ่งคณะกรรมการโครงการทอดผ้าป่าหนังสือจัดขึ้นมีมากที่สุด (ร้อยละ 28.79) รองลงมาคือ ได้รับการอบรมวิชาการจัดหอสมุดจากสถาบันอื่น ๆ (ร้อยละ 24.27) ส่วนผู้ที่ไม่เคยเข้าร่วมประชุมอบรมด้านหอสมุดเลยมีร้อยละ 43.18

ตอนที่ 2 สภาพและการดำเนินงานหอสมุดวัด

หอสมุดวัดซึ่งตั้งอยู่ในวัดส่วนใหญ่มีสถานที่ตั้งอยู่ในย่านชุมชน (ร้อยละ 59.09) หอสมุดวัดที่ไม่อยู่ในย่านชุมชนมีน้อยคิดเป็นร้อยละ 26.52 หอสมุดวัดทุกขนาดมีลักษณะสถานที่ตั้งสอดคล้องกันเป็นส่วนมาก ส่วนการก่อตั้งหอสมุดวัดนั้นเริ่มมาจากความร่วมมือของเจ้าอาวาสและภิกษุสามเณรในวัดมากที่สุด (ร้อยละ 65.91) และมีลักษณะเช่นนี้ในหอสมุดทุกขนาด หอสมุดวัดที่เริ่มตั้งเนื่องมาจากการทอดผ้าป่าหนังสือมีจำนวนรองลงมาคือร้อยละ 16.67 ของหอสมุดวัดที่ศึกษา

ลักษณะของหอสมุดวัดมีต่าง ๆ กัน หอสมุดวัดที่เป็นอาคารเอกเทศมีจำนวนสูงสุด (ร้อยละ 32.58) รองลงมา เป็นมุมหนึ่งของศาลาการเปรียญ (ร้อยละ 23.48) นอกจากนี้ยังมีหอสมุดวัดที่เป็นห้องหรืออยู่เป็นมุมหนึ่งของกุฏิในอัตราส่วนเท่ากันคือร้อยละ 15.91 หอสมุดวัดที่ไม่ได้ขนาด ขนาดใหญ่ และขนาดเล็ก มีลักษณะเป็นอาคารเอกเทศมากที่สุดในอัตราส่วนใกล้เคียงกันคือ ร้อยละ 34.09 33.33 และ 32.56 ตามลำดับ ส่วนขนาดกลางมีหอสมุดที่เป็นอาคารเอกเทศ เป็นมุมหนึ่งของศาลาการเปรียญ และเป็นมุมหนึ่งของกุฏิทั้งสามลักษณะนี้ในอัตราส่วนที่เท่ากันคือ ร้อยละ 26.67 ในด้านเนื้อที่นั้นหอสมุดวัดส่วนใหญ่ (ร้อยละ 78.79) มีเนื้อที่น้อยกว่า 200 ตารางเมตร หอสมุดวัดจำนวนรองลงมามีเนื้อที่ประมาณ 200-300 ตารางเมตร (ร้อยละ 15.15) หอสมุดวัดที่มีเนื้อที่ 301-400 ตารางเมตร และมากกว่า 400 ตารางเมตร มีจำนวนน้อยที่สุดในอัตราส่วนที่เท่ากันคือร้อยละ 3.03

ด้านครุภัณฑ์ หอสมุดวัดส่วนใหญ่ (ร้อยละ 66.67) มีตู้และชั้นหนังสือน้อยกว่า 5 ตู้ แต่หอสมุดวัดแต่ละขนาดมีอัตราส่วนหอสมุดที่มีตู้ต่ำกว่า 5 ตู้ ต่างกันคือ หอสมุดขนาดใหญ่ กลาง เล็ก และไม่ได้ขนาด มีอัตราส่วนร้อยละ 43.33 66.67 69.77 และ

79.55 ตามลำดับ หอสมุดวัดที่มีตู้และชั้นหนังสือ 5-9 ตู้ มีร้อยละ 25.00 หอสมุดวัดมากกว่าครึ่ง (ร้อยละ 54.26) มีโต๊ะสำหรับอ่านหนังสือน้อยกว่า 4 ตัว และหอสมุดวัดเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 90.55) มีเก้าอี้้นน้อยกว่า 40 ตัว ซึ่งมีลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกันในหอสมุดวัดทุกขนาด หอสมุดวัดมากกว่าครึ่ง (ร้อยละ 59.09) มีโต๊ะและเก้าอี้สำหรับเจ้าหน้าที่แห่งละ 1 ชุด หอสมุดวัดส่วนน้อยที่มีโต๊ะและเก้าอี้สำหรับเจ้าหน้าที่ 2-3 ชุด และมีหอสมุดวัดร้อยละ 15.91 ไม่มีโต๊ะและเก้าอี้สำหรับเจ้าหน้าที่เลย

สำหรับครุภัณฑ์อื่น ๆ ได้แก่ ที่วางหนังสือพิมพ์ ชั้นวางวารสาร โต๊ะจ่ายรับ โต๊ะ และเก้าอี้สำหรับเด็ก ตู้บัตรรายการ ป้ายนิเทศ เครื่องพิมพ์และเครื่องบันทึกเสียง หอสมุดวัดมีครุภัณฑ์เหล่านี้ในสัดส่วนที่ลดหลั่นกันตามลำดับจากมากไปน้อย ดังนี้ ครุภัณฑ์ที่หอสมุดวัดมากกว่าครึ่งมีอยู่ได้แก่ ชั้นวางวารสาร ที่วางหนังสือพิมพ์ และเครื่องพิมพ์ดีด (อัตราส่วนร้อยละ 59.85 59.09 และ 53.03 ตามลำดับ) ส่วนครุภัณฑ์ที่หอสมุดวัดร้อยละ 20 ขึ้นไปมี ได้แก่ ป้ายนิเทศ เครื่องบันทึกเสียง โต๊ะจ่ายรับ เก้าอี้และโต๊ะสำหรับเด็ก โดยมีอัตราส่วนจากมากไปน้อยดังนี้ คือ ร้อยละ 44.70 34.85 28.03 24.24 และ 22.73 ตามลำดับ ส่วนครุภัณฑ์ที่หอสมุดวัดมีน้อยที่สุดคือตู้บัตรรายการ ซึ่งมีในหอสมุดวัดเพียงร้อยละ 18.94 ของหอสมุดวัดที่ศึกษา และเมื่อจำแนกตามขนาดจะมีจำนวนเรียงจากมากไปหาน้อยดังนี้ ในหอสมุดขนาดกลาง ไม่ได้ขนาดขนาดใหญ่ และขนาดเล็ก (ร้อยละ 40.00 18.18 16.67 และ 13.95 ตามลำดับ)

บุคลากร หอสมุดวัดที่มีบุคลากรประเภทคณะกรรมการหอสมุดและบรรณารักษ์ มีร้อยละ 36.36 เท่ากัน หอสมุดวัดแต่ละขนาดมีอัตราส่วนบุคลากรแตกต่างกัน หอสมุดซึ่งมีบรรณารักษ์ผู้ช่วยมีร้อยละ 28.79 หอสมุดวัดที่มีชาวบ้านอาสาสมัครมีร้อยละ 15.15 ส่วนหอสมุดวัดที่มีเสมียนและภารโรงมีน้อยมากและมีจำนวนใกล้เคียงกัน (ร้อยละ 11.36 และ 10.61 ตามลำดับ) ไม่มีหอสมุดใดมีบุคลากรครบทุกประเภท

การเงิน หอสมุดวัดร้อยละ 40.91 ได้รับเงินสนับสนุนจากงบประมาณของวัดเอง รองลงมาเป็นเงินจากการบริจาคของชาวบ้าน การทำบุญทอดผ้าป่า การจัดงานกุศลต่าง ๆ ของวัด และการบริจาคของผู้อุปถัมภ์หอสมุด ซึ่งมีจำนวนใกล้เคียงกัน หอสมุดวัดประมาณครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 50.76) ได้รับเงินสนับสนุนในบิตหนึ่ง ๆ รวมแล้วต่ำกว่า 24,000 บาท แต่หอสมุดวัดเกือบครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 49.24) ไม่ได้รับเงินสนับสนุนเลย

ด้านวัสดุห้องสมุด/ห้องสมุดวัดมีวัสดุประเภทหนังสือมากที่สุด (ร้อยละ 94.70)

รองลงมาเป็นสิ่งพิมพ์ประเภทวารสาร หนังสือพิมพ์และใบลานซึ่งมีจำนวนใกล้เคียงกัน (ร้อยละ 79.55 62.21 และ 58.33 ตามลำดับ) ห้องสมุดวัดส่วนใหญ่ (ร้อยละ 78.79) มีสิ่งพิมพ์น้อยกว่า 2,000 เล่ม ห้องสมุดวัดที่มีสิ่งพิมพ์มากกว่า 2,000 เล่มมีน้อยมากคือ มีเพียง 6 แห่ง (ร้อยละ 4.55) ที่มีหนังสือประมาณ 4,000 - 6,000 เล่ม-และ ห้องสมุด 3 แห่ง (ร้อยละ 2.27) มีหนังสือมากกว่า 6,000 เล่ม ในด้านเนื้อหาของสิ่งพิมพ์ ห้องสมุดวัดมีหนังสือหลายสาขาวิชาละกันไป สาขาวิชาที่มีมากที่สุดคือด้านศาสนา (ร้อยละ 90.15) รองลงมาเป็นวรรณคดี ส่วนสาขาวิชาอื่น ๆ มีจำนวนใกล้เคียงกัน เช่น ความรู้ทั่วไป สังคมศาสตร์ ปรัชญา และประวัติศาสตร์ (ร้อยละ 59.09 57.58 56.82 และ 56.06 ตามลำดับ)

ในดำเนินงานเทคนิค ห้องสมุดมีการจัดหาสิ่งพิมพ์หลายวิธี ห้องสมุดวัดส่วนมากได้รับสิ่งพิมพ์โดยการรับบริจาค (ร้อยละ 79.55) รองลงมาคือ การจัดซื้อและการทอดผ้าป่าหนังสือ (ร้อยละ 58.33 และ 40.15 ตามลำดับ) มีห้องสมุดเพียง 2 แห่งที่ใช้วิธีแลกเปลี่ยนหนังสือกับห้องสมุดอื่น ๆ ด้วย ห้องสมุดวัดทุกขนาดมีวิธีจัดหาสิ่งพิมพ์ในลักษณะการรับบริจาคมากที่สุดเช่นเดียวกัน สำหรับห้องสมุดวัดขนาดใหญ่การจัดซื้อก็เป็นวิธีจัดหาหนังสือที่ใช้มากที่สุดอีกวิธีหนึ่ง สำหรับการทอดผ้าป่าหนังสือนั้น ห้องสมุดวัดร้อยละ 62.88 เคยได้รับการทอดผ้าป่าหนังสือ ห้องสมุดวัดที่ไม่เคยได้รับการทอดผ้าป่าหนังสือเลยมีร้อยละ 37.12 ห้องสมุดวัดที่ได้รับการทอดผ้าป่าหนังสือมาแล้ว 1 ครั้ง มีจำนวนสูงสุด (ร้อยละ 44.70) ห้องสมุดวัดที่ได้รับการทอดผ้าป่าหนังสือมากกว่า 1 ครั้งมีเพียง 24 แห่ง

การจัดซื้อหนังสือของห้องสมุดวัดมีการเสนอซื้อโดยบุคคลหลายฝ่าย แต่ผู้ที่เสนอรายชื่อหนังสือและจัดซื้อหนังสือเข้าห้องสมุดวัดส่วนใหญ่ได้แก่ เจ้าอาวาสของวัด (ร้อยละ 76.42) ซึ่งสอดคล้องกันในห้องสมุดทุกขนาด ผู้ใช้ห้องสมุดและผู้มีหน้าที่รับผิดชอบงานห้องสมุดเป็นผู้เสนอรายชื่อหนังสือในอัตราส่วนใกล้เคียงกันคือร้อยละ 30.89 และ 28.46 นอกจากนี้ยังมีบุคคลอื่น ๆ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อุปถัมภ์ ในการสร้างห้องสมุด ครูที่สอนในโรงเรียนปริยัติธรรมก็มีส่วนในการเสนอชื่อจัดซื้อหนังสือด้วยแต่เป็นส่วนน้อย

การดำเนินการเกี่ยวกับหนังสือ ห้องสมุดวัดร้อยละ 45.45 ลงทะเบียนหนังสือที่ได้รับเข้าห้องสมุด ส่วนห้องสมุดวัดอีกร้อยละ 54.55 ไม่มีการลงทะเบียนหนังสือห้องสมุดขนาดใหญ่ กลาง และเล็ก มีการลงทะเบียน หนังสือในอัตราส่วนใกล้เคียงกันคือ ประมาณครึ่งหนึ่ง

แต่ห้องสมุดที่ไม่ได้ขนาด มีการลงทะเบียนหนังสือน้อยกว่าห้องสมุดขนาดอื่น ๆ

ห้องสมุดวัดส่วนใหญ่มีการจัดหมวดหมู่หนังสือ แต่เป็นการจัดโดยไม่ใช่ระบบการจัดหมู่เป็นส่วนใหญ่คือ เป็นการจัดแบ่งตามประเภทของสิ่งพิมพ์ (ร้อยละ 35.61) และจัดตามขนาดของสิ่งพิมพ์ (ร้อยละ 12.88) ห้องสมุดวัดที่จัดหมู่หนังสือตามระบบทศนิยมของดิวอี้มีเพียงร้อยละ 9.85 ส่วนห้องสมุดวัดที่ไม่ได้จัดหนังสือด้วยระบบใดเลยมีร้อยละ 37.12

ห้องสมุดวัดส่วนมากมีการจัดทำเครื่องมือช่วยค้น เครื่องมือช่วยค้น ซึ่งห้องสมุดวัดจัดทำมากที่สุดคือ บัญชีรายชื่อหนังสือ (ร้อยละ 55.30) สำหรับบัตรรายการมีห้องสมุดวัดเพียงร้อยละ 15.91 ที่จัดทำ การจัดทำบัตรรายการทำเฉพาะหนังสือเล่มที่สำคัญ และการทำบัตรรายการหนังสือทุกเล่ม และการทำบัตรรายการหนังสือส่วนมากของห้องสมุด มีอัตราส่วนใกล้เคียงกันคือร้อยละ 6.06 5.30 และ 4.55 ตามลำดับ ลักษณะของบัตรรายการที่ทำเป็นบัตรที่ลงรายการโดยสังเขปมากเป็นอันดับหนึ่ง (ร้อยละ 38.10) รองลงมาคือ การทำเป็นบัตรครบชุด นอกจากนั้นมีการทำบัตรลงรายการครบตามหลักเกณฑ์การทำบัตรรายการและทำบัตรรายการบางประเภทอีกบ้างเล็กน้อย ส่วนห้องสมุดที่ไม่มีหรือยังไม่ได้จัดทำเครื่องมือช่วยค้นเลยมีร้อยละ 38.64

ด้านการจัดเก็บและบำรุงรักษา ห้องสมุดวัดมากกว่าครึ่ง (ร้อยละ 54.55) จัดเก็บสิ่งพิมพ์บนชั้นเปิด รองลงมา (ร้อยละ 32.58) จัดเก็บสิ่งพิมพ์บนชั้นปิด และมีห้องสมุดร้อยละ 12.88 ที่จัดเก็บสิ่งพิมพ์ทั้งแบบบนชั้นเปิดและบนชั้นปิด เมื่อมีหนังสือชำรุดห้องสมุดวัดส่วนใหญ่ (ร้อยละ 79.55) จัดซ่อมหนังสือเอง การจัดจ้างผู้อื่นซ่อมมีเพียง 3 แห่ง (ร้อยละ 2.27) ส่วนห้องสมุดวัดที่ไม่มีการจัดซ่อมหนังสือเลยมีร้อยละ 18.18

ห้องสมุดวัดมากกว่าครึ่ง (ร้อยละ 55.30) สำนวหนังสือปีละ 1 ครั้ง ห้องสมุดวัดที่ยังไม่เคยมีการสำนวนหนังสือเลยมีร้อยละ 31.82 นอกจากนี้มีห้องสมุดวัดที่สำนวนหนังสือเดือนละ 1 ครั้ง และปีละ 3 ครั้งอีกเล็กน้อย (ร้อยละ 5.31)

ด้านงานบริการ ห้องสมุดวัดมากกว่าครึ่ง (ร้อยละ 59.09) เปิดบริการทุกวัน แต่มีห้องสมุดวัดส่วนหนึ่งเปิดบริการสัปดาห์ละน้อยกว่า 3 วันและประมาณ 5 - 6 วัน (ร้อยละ 17.42 และ 15.91 ตามลำดับ) เมื่อจำแนกตามขนาด ห้องสมุดวัดทุกขนาดเปิดบริการทุกวันเป็นจำนวนสูงสุด เช่นเดียวกันสำหรับช่วงที่เปิดบริการปรากฏว่าห้องสมุดวัดจำนวนสูงสุด (ร้อยละ 45.45) ปิดบริการ

ในวันพระ รองลงมาปิดบริการในวันอาทิตย์และวันเสาร์ (ร้อยละ 19.70 และ 12.88 ตามลำดับ)
เมื่อพิจารณาระยะเวลาที่เปิดบริการในแต่ละวันปรากฏว่าห้องสมุดวัดส่วนใหญ่ (ร้อยละ 71.97)
เปิดบริการวันละมากกว่า 6 ชั่วโมง

บริการของห้องสมุดวัดมีหลายอย่างเช่นเดียวกับห้องสมุดประเภทอื่น ๆ บริการที่
ห้องสมุดวัดจัดมาก 3 ลำดับแรก คือ บริการให้ยืมหนังสือ บริการแนะนำหนังสือที่น่าอ่าน และ
บริการแนะนำการใช้หนังสือและห้องสมุด (ร้อยละ 69.70 55.30 และ 38.64 ตามลำดับ)
เมื่อจำแนกตามขนาด ห้องสมุดขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก มีบริการให้ยืมหนังสือ
มากที่สุด (ร้อยละ 70.00 80.00 และ 67.44 ตามลำดับ) ส่วนห้องสมุดวัดขนาดพิเศษ
มีบริการแนะนำหนังสือที่น่าอ่านมากที่สุด (ร้อยละ 75.00) และจัดบริการให้ยืมเป็นอันดับรอง
ลงมา (ร้อยละ 68.18)

ในด้านกิจกรรม ห้องสมุดวัด 78 แห่ง มีการจัดกิจกรรม กิจกรรมที่จัดมากที่สุดคือ
การแสดงปาฐกถา (ร้อยละ 53.85) ห้องสมุดที่จัดกิจกรรมรองลงมาได้แก่ การจัดรายการ
ตอบปัญหาและการเล่านิทาน (ร้อยละ 44.87 และ 37.18 ตามลำดับ) กิจกรรมที่จัดน้อยที่สุด
คือ การจัดฉายภาพยนตร์ธรรมะหรือสารคดีที่น่าสนใจ (ร้อยละ 7.69) ของห้องสมุดที่มีการจัด
กิจกรรม

วิธีประชาสัมพันธ์ที่ห้องสมุดวัดทำมากที่สุดคือ การพูดแนะนำห้องสมุดแก่ผู้มาทำบุญ
(ร้อยละ 59.09) รองลงมาได้แก่การทำป้ายติดประกาศไว้หน้าห้องสมุด และการพูดแนะนำ
ห้องสมุดในที่ประชุมของชาวบ้าน (ร้อยละ 46.97 และ 37.12 ตามลำดับ) อย่างไรก็ตาม
ห้องสมุดวัดร้อยละ 12.12 ไม่มีการประชาสัมพันธ์เลย

ผู้ใช้บริการของห้องสมุดวัดมีหลายกลุ่มได้แก่ เด็กวัยก่อนเข้าเรียน ประชาชนทั่วไป
และภิกษุสามเณร ห้องสมุดส่วนใหญ่ (ร้อยละ 93.94) มีภิกษุสามเณรเข้าใช้บริการมากกว่า
ผู้ใช้กลุ่มอื่น รองลงมาคือประชาชนทั่วไปและนักเรียน (ร้อยละ 73.48 และ 57.58 ตามลำดับ)
ส่วนเด็กวัยก่อนเข้าเรียนเข้าใช้บริการห้องสมุดน้อยเพียงร้อยละ 5.30

จำนวนผู้ใช้ห้องสมุดในแต่ละวันแตกต่างกันตั้งแต่วันละต่ำกว่า 10 คน จนถึง
มากกว่า 30 คน ห้องสมุดวัดร้อยละ 46.97 มีผู้ใช้บริการวันละน้อยกว่า 10 คน ห้องสมุดวัด

ประมาณร้อยละ 45.45 มีผู้ใช้บริการตั้งแต่ 11 - 30 คน มีห้องสมุดวัดเพียงร้อยละ 8.33 ที่มีผู้ใช้บริการวันละมากกว่า 30 คน เมื่อจำแนกตามขนาดปรากฏว่า ห้องสมุดขนาดใหญ่ ขนาดเล็ก และไม่ได้ขนาด มีผู้ใช้บริการห้องสมุดวันละต่ำกว่า 10 คน มากที่สุด เช่นเดียวกัน ส่วนห้องสมุดขนาดกลางมีผู้ใช้ห้องสมุดวันละ 11 - 20 คน มากที่สุด (ร้อยละ 46.67)

ตอนที่ 3 ปัญหาและความต้องการในการดำเนินงานห้องสมุดวัด

ด้านอาคารสถานที่และครุภัณฑ์ ห้องสมุดวัดประสบปัญหาด้านอาคารสถานที่และครุภัณฑ์ ทั้งในระดับมาก ปานกลาง และระดับน้อย ปัญหาที่ประสบระดับมากมี 2 ประการ คือจำนวนตู้ และชั้นหนังสือไม่เพียงพอและโต๊ะ และเก้าอี้สำหรับนั่งอ่านไม่เพียงพอ (ค่าเฉลี่ย 3.66 และ 3.62 ตามลำดับ) ปัญหาที่ประสบระดับปานกลางสอดคล้องกันในห้องสมุดทุกขนาดมี 3 ประการ คือ ที่ตั้งของห้องสมุดวัดไม่เหมาะสม อาคารห้องสมุดคับแคบ และครุภัณฑ์ของห้องสมุดมีสภาพไม่ดี ปัญหาที่ประสบระดับน้อยสอดคล้องกันในห้องสมุดทุกขนาดคือ มีเสียงรบกวนจากภายนอก ส่วนปัญหาห้องสมุดทรุดโทรม แสงสว่างไม่เพียงพอ และอากาศถ่ายเทไม่สะดวกนั้น เป็นปัญหา ระดับน้อยในห้องสมุดขนาดใหญ่ กลาง และไม่ได้ขนาด แต่เป็นปัญหาระดับปานกลางในห้องสมุด วัดขนาดเล็ก

ในด้านบุคลากร ห้องสมุดวัดประสบปัญหาด้านบุคลากรในระดับปานกลางเป็นส่วนใหญ่ ปัญหาด้านบุคลากรที่ประสบในระดับมากมีเพียงประการเดียวคือ ขาดเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ทาง บรรณารักษศาสตร์ (ค่าเฉลี่ย 3.76) และปัญหานี้ปรากฏในห้องสมุดขนาดกลางและไม่ได้ขนาด ในระดับมาก เช่นเดียวกัน ปัญหาที่ประสบระดับปานกลางตรงกันในห้องสมุดทุกขนาดคือ ขาด คณะกรรมการดำเนินงานห้องสมุด เจ้าหน้าที่มีเวลาทำงานให้ห้องสมุดไม่เพียงพอ และมีเจ้าหน้าที่ ไม่เพียงพอกับปริมาณงาน

ในด้านการเงิน ห้องสมุดวัดประสบปัญหาด้านการเงินในระดับปานกลางเป็นส่วนใหญ่ ปัญหาที่ประสบระดับมากเพียงประการเดียวคือ ขาดงบประมาณในการจัดซื้อหนังสือ และวัสดุอุปกรณ์ ต่าง ๆ (ค่าเฉลี่ย 4.50) ซึ่งเป็นปัญหาที่ประสบในระดับมากที่สุดในห้องสมุดวัดขนาดกลางและ ขนาดพิเศษ (ค่าเฉลี่ย 4.60 และ 4.82 ตามลำดับ) ส่วนปัญหาที่ประสบระดับปานกลางตรงกัน ในห้องสมุดทุกขนาดมี 2 ประการคือ ระบบการเงินบัญชีไม่เรียบร้อย และผู้บริหารของวัดให้ความสนใจร่วมมือในการจัดหาเงินบำรุงห้องสมุดน้อย

ห้องสมุดวัดประสบปัญหาในด้านสิ่งพิมพ์ ได้แก่ หนังสือ วารสาร สิ่งพิมพ์ และอุปกรณ์อื่น ๆ ในระดับปานกลางเป็นส่วนใหญ่ ปัญหาที่ประสบในระดับมากมี 3 ประการ คือ หนังสือมีน้อย วารสารมีน้อย และหนังสือเก่าล้าสมัย (ค่าเฉลี่ย 3.80 3.67 และ 3.63 ตามลำดับ) ปัญหาที่ประสบระดับมากตรงกันในห้องสมุดขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก คือหนังสือมีน้อย

ในด้านงานเทคนิค ห้องสมุดวัดทุกขนาดประสบปัญหาด้านงานเทคนิคในระดับมากถึง 3 ประการจากปัญหา 4 ประการ ได้แก่ การขาดคู่มือในการดำเนินงานห้องสมุด ขาดวัสดุอุปกรณ์ในการซ่อมหนังสือ และขาดคู่มือประกอบการวิเคราะห์หมวดหมู่และทำบัตรรายการ (ค่าเฉลี่ย 4.06 3.96 และ 3.92 ตามลำดับ) ปัญหาที่ประสบระดับปานกลางมีประการเดียวคือ ขาดความรู้ในการซ่อมหนังสือ (ค่าเฉลี่ย 3.57)

ในด้านงานบริการ ห้องสมุดวัดประสบปัญหาด้านงานบริการในระดับปานกลางเป็นส่วนใหญ่ ปัญหาที่ประสบในระดับมากมีเพียงเรื่องเดียวคือ ขาดคู่มือค้นเรื่อง (ค่าเฉลี่ย 3.74) ซึ่งปรากฏในห้องสมุดขนาดกลาง ขนาดพิเศษ และขนาดใหญ่ (ค่าเฉลี่ย 4.07 3.86 และ 3.63 ตามลำดับ) ส่วนปัญหาที่ประสบระดับน้อยคือ ช่วงเวลาที่ให้บริการน้อย และระยะเวลาที่หยิบหนังสือสั้นเกินไป

ความต้องการในการดำเนินงานห้องสมุดวัด

ห้องสมุดวัดมีความต้องการในการดำเนินงานในเรื่องต่าง ๆ ได้แก่ อาคารสถานที่ บุคลากร การเงิน วัสดุสิ่งพิมพ์ งานเทคนิค และงานบริการ ตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ ที่ควรจัดให้มีในห้องสมุด

ด้านอาคารสถานที่และครุภัณฑ์ ห้องสมุดวัดมีความต้องการด้านอาคารสถานที่และครุภัณฑ์ในระดับมากเกือบทั้งหมด ความต้องการที่มีค่าเฉลี่ยระดับมากที่สุดสามประการคือ ควรมีการเพิ่มจำนวนตู้และชั้นหนังสือ ควรมีโต๊ะและเก้าอี้สำหรับนั่งอ่านหนังสือเพิ่มมากขึ้น และควรมีการปรับปรุงสภาพแวดล้อมของห้องสมุดให้สะอาดและสวยงาม (ค่าเฉลี่ย 4.03 3.99 และ 3.77 ตามลำดับ) ห้องสมุดวัดทุกขนาดมีความต้องการซึ่งมีค่าเฉลี่ยระดับมากตรงกันสองประการคือ ควรมีการเพิ่มจำนวนตู้และชั้นหนังสือ และควรมีโต๊ะและเก้าอี้สำหรับนั่งอ่านหนังสือเพิ่มมากขึ้น

ด้านบุคลากร ห้องสมุดวัดมีความต้องการด้านบุคลากรมีค่าเฉลี่ยระดับมากทั้งสองประการคือ ควรมีคณะกรรมการห้องสมุด และควรมีเจ้าหน้าที่ห้องสมุดเพิ่มขึ้น (ค่าเฉลี่ย 3.84 และ 3.42 ตามลำดับ) เมื่อจำแนกตามขนาดพบว่า ห้องสมุดวัดทุกขนาดมีความต้องการระดับมากตรงกันว่าควรมีการตั้งคณะกรรมการห้องสมุดวัด

ส่วนในด้านการเงิน ห้องสมุดวัดทุกขนาดมีความต้องการด้านการเงินในระดับมากทั้งสองประการคือ ควรมีการตั้งคณะกรรมการร่วมระหว่างฆราวาสและฝ่ายสงฆ์ในการจัดหาเงินบำรุงห้องสมุด และควรมีการจัดสรรเงินของวัดมาสนับสนุนห้องสมุดสม่ำเสมอ (ค่าเฉลี่ย 3.87 และ 3.74 ตามลำดับ)

ด้านสิ่งพิมพ์ ห้องสมุดวัดมีความต้องการด้านสิ่งพิมพ์ในระดับมากเกือบทั้งหมด ความต้องการที่มีค่าเฉลี่ยระดับมากคือ ควรมีหนังสือใหม่ที่ทันสมัยเพิ่มมากขึ้น ควรมีหนังสือและวารสารทุกประเภทที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ควรมีวารสารใหม่เพิ่มมากขึ้น ควรมีหนังสือพิมพ์รายวันสม่ำเสมอ และควรมีหนังสือสำหรับเด็ก (ค่าเฉลี่ย 4.39 4.27 4.25 4.13 และ 4.07 ตามลำดับ) ในเรื่องห้องสมุดวัดควรเป็นแหล่งรวบรวมหนังสืองานศพด้วยนั้นมีค่าเฉลี่ยปานกลาง ห้องสมุดวัดขนาดใหญ่มีความต้องการระดับมากที่สุดคือ ควรมีหนังสือใหม่ที่ทันสมัยเพิ่มมากขึ้น (ค่าเฉลี่ย 4.60) ห้องสมุดขนาดกลางและขนาดเล็กมีความต้องการตรงกันทุกประการคือมีความต้องการด้านสิ่งพิมพ์ในระดับมากเกือบทั้งหมด ยกเว้นเรื่องห้องสมุดวัดควรเป็นแหล่งรวบรวมหนังสืองานศพด้วย ซึ่งมีความต้องการในระดับปานกลาง ส่วนห้องสมุดไม่ได้ขนาดมีความต้องการด้านสิ่งพิมพ์ในระดับมากทุกเรื่อง

ด้านงานเทคนิค ห้องสมุดวัดทุกขนาดมีความต้องการด้านงานเทคนิคในระดับมากสอดคล้องกันทุกประการ ความต้องการที่มีค่าเฉลี่ยสูง 5 อันดับแรกคือ ควรมีการจัดหมวดหมู่และทำบัตรรายการอย่างถูกแบบแผน (ค่าเฉลี่ย 4.01) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดทำคู่มือการดำเนินงานห้องสมุดวัดออกเผยแพร่และควรมีการจัดซ่อมหนังสือที่ชำรุดอยู่เสมอ (ค่าเฉลี่ย เท่ากันคือ 3.93) ผู้ใช้และผู้เกี่ยวข้องควรมีส่วนร่วมเสนอรายชื่อหนังสือสำหรับการจัดหาด้วย (ค่าเฉลี่ย 3.92) ควรมีป้ายบอกหมวดหมู่คิดไว้ที่ชั้นหรือตู้หนังสือ และในแต่ละจังหวัดควรมีศูนย์กลางแลกเปลี่ยนหนังสือระหว่างห้องสมุดวัด (ค่าเฉลี่ย เท่ากันคือ 3.90)

ด้านงานบริหาร ห้องสมุดวัดทุกขนาดมีความต้องการในการจัดบริการต่าง ๆ ในระดับมาก ทุกประการ ความต้องการสามประการแรกคือ บริการแนะนำการใช้หนังสือและห้องสมุด บริการแนะนำหนังสือที่น่าอ่าน และบริการให้ยืมหนังสือ (ค่าเฉลี่ย 3.87 3.86 และ 3.83 ตามลำดับ) ความต้องการที่มีค่าเฉลี่ยระดับมากตรงกันในห้องสมุดวัดทุกขนาดมี 2 ประการคือ ควรมียุทธศาสตร์แนะนำการใช้หนังสือและห้องสมุด และควรมีการแนะนำหนังสือที่น่าอ่าน ห้องสมุดวัดขนาดกลาง และขนาดพิเศษ มีความคาดหวังในการจัดบริการในระดับมากสอดคล้องกันทุกประการ

ด้านการจัดกิจกรรมห้องสมุดวัดมีความต้องการด้านการจัดกิจกรรมในระดับมากและระดับปานกลาง ความต้องการระดับมากคือ ควรมีการจัดป้ายนิเทศและจัดนิทรรศการในโอกาสที่เหมาะสม ควรจัดวันอุทิศหนังสือให้ห้องสมุด และควรจัดฉายภาพยนตร์ธรรมะหรือสารคดีที่น่าสนใจ (ค่าเฉลี่ย 3.74 3.70 และ 3.65 ตามลำดับ) ในห้องสมุดขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และไม่ได้ขนาด มีความต้องการระดับมากตรงกันสามประการ ได้แก่ ควรมีการจัดแสดงปาฐกถาหรืออภิปราย ควรจัดฉายภาพยนตร์ธรรมะหรือสารคดีที่น่าสนใจ และควรจัดป้ายนิเทศหรือจัดนิทรรศการในโอกาสที่เหมาะสม ส่วนห้องสมุดขนาดเล็กมีความต้องการในการจัดกิจกรรมเหล่านี้ในระดับปานกลาง ห้องสมุดวัดขนาดใหญ่และไม่ได้ขนาดมีความต้องการค่าเฉลี่ยสูงสุดในการจัดป้ายนิเทศหรือจัดนิทรรศการในโอกาสที่เหมาะสม (ค่าเฉลี่ย 4.00 และ 3.73 ตามลำดับ) ส่วนผู้ดำเนินงานห้องสมุดวัดขนาดกลางและขนาดเล็กมีความต้องการค่าเฉลี่ยสูงสุดในการจัดวันอุทิศหนังสือให้ห้องสมุด (ค่าเฉลี่ย 4.07 และ 3.72 ตามลำดับ)

ด้านความต้องการเพิ่มพูนความรู้ทางบรรณารักษศาสตร์ เจ้าหน้าที่ห้องสมุดวัดมีความต้องการเพิ่มพูนความรู้โดยต้องการหนังสือคู่มือทางบรรณารักษศาสตร์เพื่อศึกษาเพิ่มพูนความรู้ด้วยตนเองในระดับมากที่สุด (ร้อยละ 53.79) รองลงมาคือต้องการให้มีการจัดอบรมทางบรรณารักษศาสตร์โดยหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบและจัดในจังหวัดที่วัดตั้งอยู่ (ร้อยละ 12.88) ส่วนความต้องการให้มีการจัดอบรมโดยสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย และการจัดอบรมโดยวิทยาลัยสงฆ์มีน้ำหนักเท่ากันคือ ร้อยละ 11.36

อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องห้องสมุดวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพและการดำเนินงานห้องสมุดวัดด้านการบริหาร งานเทคนิค และงานบริการ โดยเปรียบเทียบกับมาตรฐานห้องสมุดประจำวัดของกรมการศาสนา พ.ศ.2511 และศึกษาปัญหาตลอดจนความคาดหวังหรือความต้องการในการดำเนินงานห้องสมุดของพระบรรณารักษ์หรือเจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินงานห้องสมุดวัด ผลจากการศึกษาปรากฏว่าสอดคล้องกับแนว เหตุผลที่ว่า ห้องสมุดวัดมีคุณสมบัติของพระภิกษุสามเณรสำหรับการศึกษาค้นคว้า และห้องสมุดวัดในปัจจุบันยังไม่ได้มาตรฐานของกรมการศาสนา เพราะห้องสมุดวัดส่วนใหญ่มีขนาดเล็กมาก กล่าวคือ เป็นห้องสมุดที่ตั้งอยู่ในวัดทั่วไป นอกจากนี้ยังมีลักษณะต่ำกว่ามาตรฐานห้องสมุดประจำวัดขนาดเล็กที่กำหนดไว้อีกด้วย

ห้องสมุดวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือประสบปัญหาในการดำเนินงานห้องสมุดด้านอาคารสถานที่ ครุภัณฑ์ บุคลากร การเงิน สิ่งพิมพ์ การจัดหมู่และทำบัตรรายการ และมีความต้องการในการจัดดำเนินงานห้องสมุดอยู่ในระดับมากทุกด้าน แสดงว่าพระบรรณารักษ์หรือเจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินงานห้องสมุดวัดเห็นความสำคัญของห้องสมุดวัดว่าควรจะมีการปรับปรุงการดำเนินงานให้ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับหลักการโดยทั่วไปในการพัฒนาห้องสมุดที่ว่า "พัฒนาการและสภาพของห้องสมุดวัดขึ้นอยู่กับความสนใจ ความรู้ และความศรัทธาอย่างแรงกล้าของผู้ดำเนินงานห้องสมุด" (Morgan 1986: 154)

จากการศึกษาห้องสมุดวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เกี่ยวกับผู้ดำเนินงานห้องสมุดวัด ปรากฏว่าบุคคลผู้มีความสำคัญที่รับผิดชอบดำเนินงานห้องสมุดวัดมีสถานภาพ เป็นเจ้าอาวาสของวัด เป็นจำนวนมากกว่าบุคคลประเภทอื่น ๆ ซึ่งได้แก่ หัวหน้าพระบรรณารักษ์ พระบรรณารักษ์ พระภิกษุผู้ดำเนินงานห้องสมุด และฆราวาสผู้ดำเนินงานห้องสมุด ดังนั้นจึงเป็นผู้ที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไป และอุปสมบทมาแล้ว 21 พรรษาขึ้นไปเป็นจำนวนมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ เช่นเดียวกัน ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะในสังคมไทยโดยเฉพาะในชนบทวัดยังคงเป็นศูนย์กลางของชุมชนและเจ้าอาวาสหรือสมภารวัดมักเป็นบุคคลสำคัญทั้งในวัดและในหมู่บ้าน ประการสำคัญเจ้าอาวาสเป็นผู้มีคุณสมบัติโดยทั่วไปคือ มีพรรษาหัน 5 มีความฉลาด มีความรู้สมควรแก่ตำแหน่ง เป็นผู้ทรงเกียรติคุณ และเป็นที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์ในถิ่นนั้น (พระราชเมธี 2525: 9-10) ดังนั้นเจ้าอาวาสส่วนหนึ่งจึงเป็นผู้ที่รักการอ่านและการศึกษาค้นคว้า และมักเป็นผู้ทำให้มีการจัดตั้ง

ห้องสมุดวัด ดังข้อเท็จจริงซึ่งยอมรับกันโดยทั่วไปว่า เจ้าอาวาสเป็นผู้นำชุมชนแบบไม่เป็นทางการ แต่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างมาก ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของ กุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ (2524: 64-68) ที่กล่าวว่า "การที่จะปรับปรุงพัฒนาวัดให้เจริญก้าวหน้าและเพื่อเป็นการอนุรักษ์โบราณสถานวัตถุและศิลปวัตถุที่มีค่าทางประวัติศาสตร์ของวัดวิธีหนึ่งก็คือ การจัดตั้งห้องสมุดขึ้นภายในวัด เพื่อเป็นศูนย์รวมแหล่งศึกษาหาความรู้ของบรรดาพระภิกษุสามเณร ตลอดจนชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียง... การจัดตั้งห้องสมุดภายในวัดจะสำเร็จได้เพียงใดนั้น เจ้าอาวาสคือองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในการที่จะช่วยสนับสนุนส่งเสริมให้วัดแต่ละแห่งมีการจัดตั้งห้องสมุดขึ้นได้"

ทางการศึกษา จากการสำรวจพบว่าผู้ดำเนินงานห้องสมุดวัดมีวุฒิสูงสุดเป็นนักธรรมเอกเกือบทั้งหมด แต่เป็นผู้มีวุฒิบาลีจำนวนน้อย ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่าในการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมกับแผนกบาลีแม้จะต้องศึกษาควบคู่กันไป แต่การศึกษาแผนกบาลีนั้นต้องศึกษาพระปริยัติธรรม เป็นภาษาบาลีโดยตรงจึงน่าจะมีความยากมากกว่าการเรียนแผนกธรรม จึงทำให้มีผู้เรียนสำเร็จน้อย อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบกับมาตรฐานห้องสมุดวัดของกรมการศาสนา พ.ศ.2511 ที่กำหนดว่า บรรณารักษ์ในห้องสมุดขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็กควรมีวุฒิเปรียญ 5 4 และ 3 ตามลำดับ หรือ เป็นนักธรรมโทขึ้นไป ปรากฏว่าห้องสมุดวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีบุคลากรบางส่วนที่มีวุฒิทางการศึกษาพระปริยัติธรรมได้มาตรฐาน ยกเว้นห้องสมุดวัด 3 แห่ง ในห้องสมุดวัดขนาดเล็กและไม่ได้ขนาด ซึ่งมีบุคลากรวุฒินักธรรมตรี ส่วนด้านการศึกษามีผู้ปรากฏว่าผู้ดำเนินงานห้องสมุดวัดมีวุฒิสูงสุดระดับประถมศึกษาตอนปลาย เป็นส่วนใหญ่ รองลงมาคือระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.ศ.3) ทั้งนี้สอดคล้องกับการที่พระภิกษุเหล่านี้มีพรรษามากกว่า 21 พรรษาเป็นส่วนใหญ่ นั่นคือมีการบวชเรียนมาตั้งแต่เยาว์วัยซึ่งส่วนมากจะเป็นหลังจากการศึกษาสำเร็จระดับประถมศึกษาตอนปลายหรือระดับมัธยมศึกษาตอนต้นแล้ว ต่อจากนั้นก็ศึกษาทางพระปริยัติธรรมจึงมีวุฒิทางธรรมได้มาตรฐานของกรมการศาสนาเกือบทั้งหมดดังกล่าว สำหรับผู้ดำเนินงานห้องสมุดวัดที่สำเร็จการศึกษาระดับอนุปริญญา 16 คน และระดับปริญญาตรีหรือเทียบเท่า 12 คน ซึ่งมีอยู่ในห้องสมุดวัดทั้ง 4 ขนาด อาจจะเนื่องมาจากเจ้าหน้าที่เหล่านี้เป็นผู้ที่ศึกษาสำเร็จการศึกษามัธยมศึกษาในระดับอนุปริญญาหรือปริญญาตรีแล้วเมื่ออายุครบ 20 ปีก็มาอุปสมบทในพรรษตามประเพณีไทย หรือเป็นพระภิกษุซึ่งศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมควบคู่กันไป จากการสำรวจของผู้วิจัยพบว่าเป็นผู้ที่ศึกษาสำเร็จหรือกำลังศึกษาในมหาวิทยาลัยเปิดจำนวนหนึ่ง นอกจากนี้ยังพบว่า ภิกษุผู้ดำเนินงานห้องสมุดวัดในวัดขนาดใหญ่

มักมีอายุอยู่ในวัยหนุ่ม และมีการศึกษาสูง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในวัดขนาดใหญ่ส่วนมากจะมีโรงเรียนปริยัติธรรม ซึ่งมีภิกษุมาเป็นครูสอนหรือมาเข้าเรียนจำนวนมาก ทางวัดจึงมีโอกาสเลือกผู้ที่สนใจมาดำเนินงานห้องสมุดได้มากขึ้น

ลักษณะอีกประการหนึ่งของผู้ดำเนินงานห้องสมุดวัดส่วนใหญ่คือ ไม่มีวุฒิทางบรรณารักษศาสตร์ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากหลายสาเหตุ เช่น ไม่มีการเรียนการสอนวิชาห้องสมุดและการศึกษาค้นคว้าในหลักสูตรการเรียนพระปริยัติธรรม และภิกษุสามเณรส่วนมากสำเร็จการศึกษามัธยมศึกษาเพียงระดับประถมศึกษาตอนปลายซึ่งไม่มีการศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์ นอกจากนี้การอยู่ในชนบทและอยู่ในสมณเพศอาจไม่สะดวกในการเข้ารับการอบรมซึ่งสถาบันต่าง ๆ จัดขึ้น ในด้านประสบการณ์การทำงานห้องสมุดก็แตกต่างกัน โดยผู้ดำเนินงานห้องสมุดวัดส่วนใหญ่มีประสบการณ์น้อยกว่า 5 ปี ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะมีการเปลี่ยนแปลงผู้ทำหน้าที่ดำเนินงานห้องสมุดบ่อย ๆ ซึ่งอาจจะเนื่องมาจากเมื่อบวชเรียนในสำนักเรียนของวัดแล้วได้ทำหน้าที่ในห้องสมุดด้วย เมื่อจบการศึกษาแล้วก็ย้ายไปศึกษาต่อที่สำนักอื่นต่อไป หรือลาสิกขาบทไปเมื่อบวชครบตามเวลาที่กำหนดไว้ วัดจึงต้องหามุคลากรมาทำหน้าที่เจ้าหน้าที่ห้องสมุดใหม่ การที่ต้องเปลี่ยนเจ้าหน้าที่ห้องสมุดบ่อย ๆ นี้เป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้งานห้องสมุดหยุดชะงักและไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร

ส่วนประสบการณ์การประชุมอบรมด้านห้องสมุดนั้นจากการศึกษาปรากฏว่าผู้ดำเนินงานห้องสมุดวัดมากกว่าครึ่งเคยเข้ารับการอบรมด้านห้องสมุด เช่น เข้าร่วมประชุมสัมมนาพระภิกษุบรรณารักษ์ที่กรมการศาสนาจัดขึ้น เข้าร่วมประชุมสัมมนาเจ้าอาวาสและพระผู้ทำหน้าที่บรรณารักษ์ที่คณะกรรมการโครงการทอดผ้าป่าหนังสือจัดขึ้น เข้าร่วมประชุมในโครงการถวายเป็นความรู้แด่พระสงฆ์ - เรื่องการดำเนินงานห้องสมุด จัดโดยคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น และได้รับการอบรมวิชาการจัดห้องสมุดจากสถาบันอื่น ๆ ผู้ดำเนินงานห้องสมุดวัดบางแห่งเคยได้รับการอบรมมากกว่า 1 ครั้ง แต่เหตุที่การดำเนินงานห้องสมุดวัดยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร อาจเป็นเพราะเจ้าหน้าที่ห้องสมุดวัดที่ไม่เคยรับการอบรมหรือร่วมประชุมทางบรรณารักษศาสตร์ก็มีจำนวนถึงร้อยละ 43.18 ซึ่งเนื่องมาจากหลายสาเหตุ เช่น ขาดการติดต่อกับกรมการศาสนา หรือกรมการศึกษานอกโรงเรียน หรือวัดตั้งอยู่ในที่ห่างไกลทำให้ไม่ทราบข่าวความเคลื่อนไหวของการประชุมอบรม เช่น วัดศรีสว่างแดนดิน อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร ซึ่งไม่เคยทราบข่าวการประชุมอบรมใด ๆ เลย นอกจากนี้ยังขาดจุดบิจัยช่วยเหลือในการใช้จ่าย ประกอบกับสถานที่จัดอบรมนั้นอยู่ห่างไกลจากวัดมากทำให้การเดินทางลำบาก (พระมหาสยัณห์

ศรีสุระ, สัมภาษณ์) อย่างไรก็ตามผู้ที่ไม่ได้รับการอบรมบางส่วนเป็นผู้สนใจศึกษาการจัดห้องสมุดด้วยตนเอง บางคนมีพื้นฐานความรู้ทางห้องสมุดมาจากครั้ง เป็นนักเรียนหรือนักศึกษา บางคนศึกษาจากโรงเรียนที่อยู่ใกล้เคียง เช่น เจ้าหน้าที่ห้องสมุดวัดสว่างโพธิ์ศรี อำเภอกะชัง จังหวัดร้อยเอ็ด ได้ศึกษาการจัดห้องสมุดจากอาจารย์ประจำห้องสมุดของโรงเรียนจันทบูร เบกษานุสรณ์ เป็นต้น

ตอนที่ 2 สภาพและการดำเนินงานห้องสมุดวัด

การดำเนินงานห้องสมุดโดยทั่วไปมักจะจำแนกงานออกเป็นสามด้านใหญ่ คือ ด้านบริหาร ได้แก่ การดำเนินงานห้องสมุดที่เกี่ยวกับอาคารสถานที่ ครุภัณฑ์ วัสดุอุปกรณ์ การเงิน และวัสดุสิ่งพิมพ์ ด้านงานเทคนิค ได้แก่ การจัดหา การวิเคราะห์หมวดหมู่และทำบัตรรายการ และการจัดเก็บและบำรุงรักษา ด้านการบริการ ได้แก่ บริการและกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดในห้องสมุด

ในด้านบริหาร เป็นด้านที่มีขอบเขตกว้าง จึงอภิปรายแยกงานแต่ละด้านดังนี้

อาคารสถานที่ จากการศึกษาพบว่าห้องสมุดวัดส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในวัดซึ่งตั้งอยู่ในย่านชุมชน ห้องสมุดวัดเริ่มมาจากการก่อตั้งของเจ้าอาวาสและภิกษุสามเณรในวัด เป็นส่วนใหญ่ รongลงมาเกิดจากการทอดผ้าป่าหนังสือ อาคารห้องสมุดวัดมีหลายแบบ เช่น อาคารเอกเทศ จัดอยู่เป็นส่วนหนึ่งของศาลาการเปรียญหรือกุฏิ จัดเป็นห้องหนึ่งของอาคารเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรม นอกจากนี้มีการจัดอยู่เป็นลักษณะอื่น ๆ อีกเล็กน้อย จากมาตรฐานห้องสมุดประจำวัดของกรมการศาสนาที่แบ่งห้องสมุดวัดออกเป็น 4 ระดับ โดยทั่วไปแล้วห้องสมุดวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจัดอยู่ในระดับที่ 4 คือ เป็นห้องสมุดที่ตั้งอยู่ในวัดทั่วไป หรือในที่นี้เรียกว่าห้องสมุดที่ไม่ได้ขนาด เป็นวัดที่มีหรือไม่มีสำนักเรียน ห้องสมุดวัดประเภทนี้อาจใช้กุฏิหรือศาลาที่ว่างและตั้งอยู่ในที่ที่เหมาะสม เพื่อตัดแปลงให้เป็นห้องสมุดได้ตามความจำเป็น จากการศึกษาพบว่าห้องสมุดวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีลักษณะเป็นอาคารเอกเทศมากกว่าลักษณะอื่น ๆ แต่ก็นับว่ายังมีเป็นจำนวนน้อยคือมี 43 แห่ง ในจำนวนห้องสมุด 132 แห่ง ซึ่งมีอยู่ในห้องสมุดวัดทุกขนาดในอัตราส่วนใกล้เคียงกัน สาเหตุที่มีลักษณะเป็นอาคารเอกเทศน้อยแห่งนี้อาจเป็นเพราะว่าทางวัดไม่มีงบประมาณสำหรับจัดสร้างอาคารใหม่และไม่มีอาคารอื่นใดที่เหมาะสมสำหรับจัดเป็นห้องสมุดได้ อาคารเอกเทศส่วนมากจัดสร้างขึ้นได้จากเงินบริจาคหรือจัดสร้างถวายวัดโดยบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

รองลงมา เป็นห้องสมุดที่มีลักษณะจัดอยู่เป็นมุมหนึ่งของศาลาการเปรียญ (ร้อยละ 23.48) การจัดห้องสมุดไว้มุมหนึ่งของศาลาการเปรียญนี้น่าจะมาจากสาเหตุที่ศาลานี้เคยใช้ เป็นสถานที่รับเรียนวิชาของภิกษุสามเณรตลอดจนลูกหลานของชาวบ้านมาแต่สมัยก่อน แม้ในปัจจุบัณนี้ก็ยังมีโรงเรียนบางแห่งที่ยังคงใช้ศาลาวัดแทนอาคารเรียน นอกจากนี้ศาลายังใช้เป็นที่พักผ่อนเพราะมีเนื้อที่กว้างขวาง โดยเฉพาะในชนบทศาลาวัดหรือศาลาการเปรียญนี้สามารถใช้ประโยชน์ได้มาก เช่น เป็นที่ประกอบศาสนกิจ เป็นที่ประชุมชาวบ้าน เพื่อแจ้งข่าวสารของทางราชการ ฯลฯ และเมื่อว่างเว้นจากกิจกรรม เหล่านี้ศาลาก็จะว่างและมีความเงียบพอสำหรับเป็นที่อ่านหรือยืมหนังสือได้ ดังนั้นจึงยังมีห้องสมุดจำนวนหนึ่งจัดไว้มุมหนึ่งของศาลาการเปรียญ ส่วนด้านนอที่นั้น จากการศึกษาพบว่าห้องสมุดวัดส่วนใหญ่มีเนื้อที่น้อยกว่า 200 ตารางเมตร ซึ่งจัดเป็นห้องสมุดในระดับที่ 4 ของมาตรฐานห้องสมุดวัดเช่นกัน

ครุภัณฑ์ ห้องสมุดวัดส่วนใหญ่มีครุภัณฑ์ไม่ครบทุกประเภทและมีน้อยชิ้น มีความขาดแคลนครุภัณฑ์ที่จำเป็นสำหรับห้องสมุดวัด ได้แก่ ชั้นหรือตู้หนังสือ โต๊ะและเก้าอี้สำหรับนั่งอ่านหนังสือ โต๊ะทำงานของเจ้าหน้าที่ ผู้บริการรายการ บ้ายและตู้สำหรับจัดนิทรรศการ ห้องสมุดวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่มีตู้และชั้นหนังสือน้อยกว่า 5 ตู้ ห้องสมุดซึ่งมีตู้และชั้นหนังสือได้ตามมาตรฐานห้องสมุดขนาดใหญ่มีเพียง 2 แห่ง ได้มาตรฐานห้องสมุดขนาดกลาง 9 แห่ง และขนาดเล็ก 33 แห่ง ห้องสมุดส่วนใหญ่มีโต๊ะสำหรับอ่านหนังสือน้อยกว่า 4 ตัว ได้ตามมาตรฐานห้องสมุดขนาดใหญ่ 6 แห่ง ขนาดกลาง 21 แห่ง ขนาดเล็ก 32 แห่ง ห้องสมุดวัดส่วนใหญ่มีเก้าอี้สำหรับนั่งอ่านหนังสือน้อยกว่า 40 ตัว ห้องสมุดวัดที่มีเก้าอี้ได้ตามมาตรฐานห้องสมุดวัดขนาดใหญ่มีเพียง 1 แห่ง ขนาดกลาง 3 แห่ง ขนาดเล็ก 8 แห่ง ห้องสมุดวัดมีโต๊ะและเก้าอี้สำหรับเจ้าหน้าที่ทั้งแห่งละ 1 ชุด 2 ชุด และ 3 ชุด โดยส่วนมากมีแห่งละ 1 ชุด ส่วนห้องสมุดวัดอีก 21 แห่ง ไม่มีโต๊ะและเก้าอี้สำหรับเจ้าหน้าที่เลย จะเห็นได้ว่า ห้องสมุดวัดส่วนใหญ่มีครุภัณฑ์ซึ่งจัดอยู่ในระดับต่ำกว่ามาตรฐานห้องสมุดขนาดเล็ก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะขาดการสนับสนุนในด้านการจัดหาอย่างจริงจังและสาเหตุสำคัญคือขาดงบประมาณในการจัดซื้อ

ผู้บริการรายการ เป็นครุภัณฑ์ที่มีน้อยที่สุดในห้องสมุดวัดทุกขนาด สาเหตุอาจเป็นเพราะมีห้องสมุดวัดเพียงร้อยละ 15.91 ที่จัดทำบัตรรายการ แต่ทั้งนี้ก็ยังทำให้ไม่สมบูรณ์ทำให้ไม่อาจใช้ประโยชน์ได้เต็มที่ ดังนั้นผู้บริการจึงนับได้ว่าเป็นครุภัณฑ์ที่ยังไม่ค่อยมีประโยชน์ใช้สอยในห้องสมุดวัดนักในตอนนี้ นอกจากนี้หนังสือในห้องสมุดอาจมีน้อยจนเจ้าหน้าที่หรือผู้ใช้บริการสามารถไปหยิบหนังสือจากชั้นได้ทันทีโดยไม่ต้องใช้บัตรรายการ

สำหรับครุภัณฑ์อื่น ๆ ได้แก่ ที่วางหนังสือพิมพ์ ชั้นวางวารสาร โต๊ะหรือเคาน์เตอร์ โต๊ะและเก้าอี้สำหรับเด็ก ป้ายนิเทศ เครื่องพิมพ์ดีดและเครื่องบันทึกเสียง ปรากฏว่าไม่มี ห้องสมุดใดมีครุภัณฑ์เหล่านี้ครบทุกประเภท คงมีเพียงบางประเภท เช่น มีที่วางหนังสือพิมพ์ ชั้นวางวารสาร เครื่องพิมพ์ดีดและเครื่องบันทึกเสียง เป็นของส่วนกลางของวัด นอกจากนี้ห้องสมุด วัดจำนวนมากมีครุภัณฑ์พิเศษ เช่น วัดพรหมสุรินทร์ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ มีเครื่องอัดโรเนียว เครื่องฉายสไลด์ และเครื่องขยายเสียง วัดกลาง อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ มีเทพธรรมะและเทพสารคดีรวมทั้งเทปวิดีโอ วัดพุทธโธมูมธโร อำเภอนิคมน้ำอ้อย จังหวัด มุกดาหาร มีตู้กระจกสำหรับจัดนิทรรศการ เป็นต้น อย่างไรก็ตามครุภัณฑ์พิเศษเหล่านี้จะเป็นสมบัติส่วนกลางของวัดซึ่งมีไว้เพื่อการนำไปใช้ประโยชน์โดยทั่วไปไม่ใช่ครุภัณฑ์ของห้องสมุดโดยตรง หรือห้องสมุดของวัดอาจได้รับมอบหมายให้เป็นที่เก็บรักษาครุภัณฑ์เหล่านี้ด้วย แต่ก็นับว่าห้องสมุดวัด พยายามนำอุปกรณ์ เครื่องมือต่าง ๆ เข้ามาใช้เพื่อการปรับปรุงให้บริการของห้องสมุดวัดเป็นที่ น่าสนใจยิ่งขึ้น

ในด้านครุภัณฑ์นี้ผลจากการศึกษาจะเห็นได้ว่าสอดคล้องกับผลการวิจัยเรื่อง "การ ประเมินผลโครงการทอดผ้าป่าหนังสือระหว่าง 5 ธันวาคม 2518 ถึง 5 ธันวาคม 2519" ของ วิทยุภาพ นิตยสารประชา (2522: 375) ที่พบว่าไม่มีห้องสมุดวัดที่อยู่ในโครงการทอดผ้าป่าหนังสือ แห่งใดมีครุภัณฑ์ครบตามที่กำหนดไว้ในมาตรฐาน และห้องสมุดวัดส่วนใหญ่ขาดแคลนครุภัณฑ์ แม้ว่าจะเป็นการวิจัยเมื่อสิบปีมาแล้วแต่ปัญหานี้ก็ยังคงมีอยู่ เพราะห้องสมุดวัดไม่ได้รับการสนับสนุน เท่าที่ควร เนื่องจากไม่มีหน่วยงานผู้รับผิดชอบโดยตรงซึ่งจะคอยควบคุมดูแลในการจัดดำเนินงาน ห้องสมุดและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เช่น การขาดแคลนวัสดุครุภัณฑ์ การขาดแคลนวัสดุสิ่งพิมพ์ การขาดงบประมาณส่งเสริมการดำเนินงานห้องสมุด ตลอดจนปัญหาด้านอื่น ๆ

บุคลากร ห้องสมุดวัดที่ได้มาตรฐานควรมีบุคลากรจำนวนเพียงพอและเป็นผู้ที่มีความรู้ ด้านห้องสมุดด้วย นอกจากบุคลากรประเภทผู้รับผิดชอบดำเนินงานห้องสมุดดังกล่าวข้างต้น เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยดีและได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายห้องสมุดวัดควรมีบุคลากรเหล่านี้ ด้วย ได้แก่ คณะกรรมการห้องสมุด บรรณารักษ์ บรรณารักษ์ผู้ช่วย เสมียน ภารโรง และชาวบ้าน ที่อาสาดูแลห้องสมุด จากการสำรวจพบว่าห้องสมุดวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังขาดบุคลากร หลายประเภทเห็นได้จากห้องสมุด 132 แห่ง มีคณะกรรมการห้องสมุดเพียง 48 แห่ง เมื่อ เปรียบเทียบกับอัตรากำลึงบุคลากรซึ่งกำหนดไว้ในมาตรฐานห้องสมุดวัดแล้ว ปรากฏว่ายังไม่ได้ มาตรฐานทุกขนาด ตัวอย่างคือห้องสมุดขนาดใหญ่ 30 แห่ง ไม่มีบรรณารักษ์ 15 แห่ง ไม่มี

บรรณารักษ์ผู้ช่วย 21 แห่ง ไม่มีเสมียน 29 แห่ง ไม่มีภารโรง 28 แห่ง ไม่มีชาวบ้านอาสาสมัคร 26 แห่ง สำหรับห้องสมุดวัดขนาดกลาง ขนาดเล็ก และขนาดพิเศษ ประสบการณ์ขาดแคลนกำลังเจ้าหน้าที่เป็นอัตราส่วนเพิ่มมากขึ้น

การที่ห้องสมุดวัดขาดบุคลากรในการดำเนินงานนี้อาจเนื่องมาจากหลายสาเหตุ เช่น เจ้าหน้าที่คนเก่าย้ายหรือลาออกไป บุคคลอื่น ๆ อาจเห็นว่าคนไม่มีความรู้และไม่เคยได้รับการอบรม ด้านห้องสมุดจึงหลีกเลี่ยงการเป็นเจ้าหน้าที่ห้องสมุด ห้องสมุดวัดบางแห่งอาจไม่ได้รับการสนับสนุนจากทางวัดจึงทำให้ไม่มีผู้มาเป็นเจ้าหน้าที่ห้องสมุด ห้องสมุดขาดการประชาสัมพันธ์ที่ดีในการรับสมัครอาสาสมัครช่วยงานห้องสมุด เป็นต้น

การเงิน จากการศึกษาปรากฏว่าห้องสมุดวัดเกือบทั้งหมดขาดแคลนทรัพยากรการเงิน ห้องสมุดวัดร้อยละ 49.24 ไม่ได้รับเงินสนับสนุนเลย ในขณะที่ห้องสมุดวัดร้อยละ 50.76 ได้รับเงินสนับสนุน แต่ไม่มีห้องสมุดใดได้รับเงินสนับสนุนครบตามมาตรฐานขั้นต่ำที่กำหนดไว้ ทั้งนี้เนื่องจากห้องสมุดวัดไม่ได้รับงบประมาณโดยตรงจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นแหล่งที่ให้การสนับสนุนทางการเงินแก่ห้องสมุดวัดที่สำคัญคือได้จาก เงินของวัดเองซึ่งจัดแบ่งมาให้จากเงินที่ได้รับการจัดสรรมาจากกรมการศาสนาเพื่อส่งเสริมและอุดหนุนการศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติธรรม เงินงบประมาณนี้มีน้อยและต้องนำไปใช้จ่ายหลายด้านห้องสมุดจึงได้รับส่วนแบ่งบ้างแต่ไม่มากนัก นอกจากนี้ได้รับเงินจากการบริจาคของชาวบ้าน การทำบุญทอดผ้าป่า การจัดงานต่าง ๆ ของวัด และการบริจาคของผู้อุปถัมภ์ห้องสมุด จำนวนเงินที่ได้มานั้นขึ้นอยู่กับศรัทธาของประชาชนจึงมีจำนวนไม่แน่นอน ส่วนการใช้เงินงบประมาณของห้องสมุดวัดนั้นก็ไม่มีเกณฑ์ที่แน่นอนเช่นเดียวกัน ส่วนใหญ่แล้วผู้มีอำนาจอนุมัติการใช้เงินคือเจ้าอาวาสของวัด

วัสดุห้องสมุด ห้องสมุดวัดมีวัสดุประเภทหนังสือมากกว่าประเภทอื่น ๆ รองลงมาคือวารสาร หนังสือพิมพ์ และใบลาน ส่วนรูปภาพและแผนที่มีน้อย จากการสำรวจปรากฏว่าห้องสมุดส่วนมากมีหนังสือน้อยกว่า 2,000 เล่ม มีห้องสมุดวัดเพียง 6 แห่ง ซึ่งมีหนังสือประมาณ 4,000 - 6,000 เล่ม และมีเพียง 3 แห่ง ซึ่งมีหนังสือมากกว่า 6,000 เล่ม โดยเป็นห้องสมุดขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก หนังสือที่อยู่มีเนื้อหาทางศาสนามากที่สุด (ร้อยละ 90.15) รองลงมาเป็นวรรณคดี เหตุที่มีหนังสือทางศาสนาที่สุดน่าจะเป็นเพราะห้องสมุดวัดที่ตั้งอยู่ในวัด มีผู้ใช้บริการเป็นภิกษุสามเณรมากกว่าผู้ใช้บริการประเภทอื่น ๆ การที่ห้องสมุดวัดมีหนังสือจำนวนน้อยทั้งนี้เนื่องจากขาดงบประมาณในการจัดซื้อดังกล่าวแล้ว การได้หนังสือส่วนมาก

จึงมาจากการบริจาค เช่นการบริจาคโดยบุคคล และการบริจาคโดยผ่านทาง การทอดผ้าป่าหนังสือ หนังสือที่ได้จากการบริจาคนี้นักมีสภาพและคุณภาพต่าง ๆ กัน เช่น เป็นหนังสือเก่าที่มีสภาพดี แต่เนื้อหาไม่ทันสมัย หรือมีสภาพชำรุดฉีกขาด เป็นต้น เมื่อนำมาคัดเลือกแล้วจึงได้หนังสือจำนวน น้อยมาก

งานเทคนิค เพื่อให้งานบริการต่าง ๆ ของห้องสมุด เป็นไปอย่างมีระบบเพื่อความ สะดวกของทั้งผู้บริการและผู้ใช้บริการ ห้องสมุดวัดจึงควรมีงานเทคนิคของห้องสมุดซึ่งประกอบด้วย การจัดหา การจัดหา และการจัดเก็บและบำรุงรักษา

ห้องสมุดวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนมากมีการจัดหาสิ่งพิมพ์โดยการรับบริจาค รองลงมาคือการจัดซื้อและการรับทอดผ้าป่าหนังสือ มีห้องสมุดเพียง 2 แห่งที่ใช้วิธีแลกเปลี่ยน หนังสือกับห้องสมุดอื่นด้วย สาเหตุที่มีการแลกเปลี่ยนหนังสือน้อยแห่งนี้อาจ เป็นเพราะห้องสมุดวัด เกือบทั้งหมดมีสิ่งพิมพ์น้อย หรือวัดอาจอยู่ไกลกัน หรือเจ้าหน้าที่ห้องสมุดยังไม่มีวิธีการที่เหมาะสม ในการแลกเปลี่ยนหนังสือระหว่างห้องสมุดด้วยกัน เป็นต้น ห้องสมุดวัดทุกขนาดมีวิธีการจัดหา สิ่งพิมพ์ในลักษณะการรับบริจาค เป็นจำนวนมากกว่าวิธีอื่น ทั้งนี้ เนื่องจากปัญหาขาดงบประมาณในการ จัดซื้อดังกล่าวข้างต้น ส่วนห้องสมุดขนาดใหญ่ซึ่งมีการจัดหาโดยการจัดซื้อ เป็นอัตราส่วน เท่ากันกับการรับบริจาคมักจะเป็น เพราะห้องสมุดวัดขนาดใหญ่มักได้รับการบริจาคกว้างขวาง กว่าห้องสมุดขนาดอื่นและวัดขนาดใหญ่ส่วนมากมีโรงเรียนพระปริยัติธรรมหรือโรงเรียนการศึกษา ผู้ใหญ่ ห้องสมุดต้องจัดบริการแก่นักเรียนด้วยจึงต้องมีการจัดซื้อหนังสือที่ทันสมัยด้วย เพราะหนังสือ ที่ได้มาจากการบริจาคมักเก่าและชำรุด สำหรับสิ่งพิมพ์ประเภทวารสารและหนังสือพิมพ์นั้นมีการ จัดหาเข้าห้องสมุดวัดน้อย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะห้องสมุดขาดงบประมาณในการจัดซื้อ และวารสาร และหนังสือพิมพ์มีจำนวนมากซึ่งมีเนื้อหาต่าง ๆ กัน บางฉบับมีเนื้อหาหรือภาพที่ไม่เหมาะสมสำหรับ ภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป ดังนั้นวารสารและหนังสือพิมพ์ของห้องสมุดวัดส่วนมากจึงได้จาก การบริจาค เช่น ได้รับวารสารไบลาน จุดสารและเอกสารต่าง ๆ จากกรมการศาสนา นอกจากนี้ มีวารสารจากหน่วยงานอื่น ๆ ได้แก่ กรมการศึกษานอกโรงเรียน กรมการประมง กรมการปกครอง กรมชลประทาน เป็นต้น

ห้องสมุดวัดมากกว่าครึ่งของจำนวนที่ศึกษาเคยได้รับการทอดผ้าป่าหนังสือมาแล้ว ซึ่ง มีทั้งได้รับการทอดผ้าป่าหนังสือมาแล้ว 1 ครั้ง (59 แห่ง) 2 ครั้ง (16 แห่ง) และเคยได้รับ

การทอดผ้าป่าหนังสือ 3 ครั้ง และมากกว่า 3 ครั้ง (จำนวนเท่ากันคืออย่างละ 4 แห่ง) อย่างไรก็ตามยังมีห้องสมุดที่ไม่เคยได้รับการทอดผ้าป่าหนังสือเลยอีกถึง 49 แห่ง ในจำนวนนี้เป็นห้องสมุดขนาดใหญ่ถึง 17 แห่ง จาก 30 แห่ง การที่ยังมีห้องสมุดอีกจำนวนไม่น้อยโดยเฉพาะห้องสมุดขนาดใหญ่ไม่ได้รับการทอดผ้าป่าหนังสือ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการทอดผ้าป่าหนังสือมีจุดมุ่งหมายที่วัดในชนบทห่างไกล โดยเห็นว่าห้องสมุดที่อยู่ในวัดขนาดใหญ่น่าจะมีวัสดุสิ่งพิมพ์ครบถ้วนแล้ว แต่ตามความเป็นจริงนั้นวัดขนาดใหญ่มีสำนักเรียนและตั้งอยู่ในชุมชนชนหนาแน่นย่อมมีผู้ใช้ห้องสมุดมาก เมื่อมีผู้ใช้ห้องสมุดมากย่อมมีความต้องการหนังสือเพิ่มมากขึ้น จึงควรได้รับการพิจารณาสนับสนุนด้านสิ่งพิมพ์เพิ่มมากขึ้นด้วย นอกจากการรับบริจาคแล้วห้องสมุดวัดมีการจัดซื้อหนังสือด้วย แต่ก็น้อยแห่ง เนื่องจากปัญหาการขาดงบประมาณดังกล่าว ผู้ที่มีอำนาจในการจัดซื้อส่วนมากคือ เจ้าอาวาสของวัด เจ้าอาวาสที่สนใจส่งเสริมด้านการศึกษาบางท่านจัดซื้อหนังสือด้วยทุนส่วนตัว แล้วมอบให้ห้องสมุดของวัดก็มี ห้องสมุดวัดที่มีการจัดซื้อหนังสือใหม่ เพิ่ม เดิมอยู่เสมอ เช่น วัดพ่ายพ จังหวัดนครราชสีมา ห้องสมุดวัดที่มีการแลกเปลี่ยนสิ่งพิมพ์กับห้องสมุดอื่น ๆ เช่น วัดประชาราษฎร์นิมิตร จังหวัดเลย เป็นต้น

ห้องสมุดวัดมีการดำเนินงานด้านงานเทคนิคน้อยมาก เห็นได้จากเมื่อมีสิ่งพิมพ์ใหม่จะมีการลงทะเบียนหนังสือร้อยละ 45.45 มีการจัดหมวดหมู่หนังสือโดยจัดแบ่งตามประเภทของสิ่งพิมพ์มากกว่าการจัดเก็บแบบอื่น ๆ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะจำนวนหนังสือมีน้อยทำให้ง่ายในการจัดเมื่อจัดเสร็จแล้วหนังสือจะตั้ง เป็นแถวมองดูเรียบร้อยสวยงาม เพราะการจัดแบบนี้คือการจัดโดยถือเอาลักษณะเป็นสำคัญ เช่น วารสารจัดเก็บรวมกันในที่หนึ่ง หนังสือพิมพ์จัดเก็บรวมกันอีกที่หนึ่งหรือหนังสือเล่มขนาดที่เท่า ๆ กันจัดเก็บไว้ด้วยกัน เป็นต้น การจัดเก็บแบบนี้เรียกว่าการจัดหมวดหมู่ตามลักษณะที่ปรากฏภายนอก (Artificial Classification) (Srivastava 1973: 6) มีการทำเครื่องมือช่วยค้นประเภทบัตรรายการร้อยละ 15.91 ทั้งนี้เนื่องจากการขาดเจ้าหน้าที่ผู้มีความรู้ด้านบรรณารักษศาสตร์ดังกล่าวแล้ว หรืออาจจะเป็นเพราะความตั้งใจของเจ้าหน้าที่ห้องสมุดส่วนหนึ่งที่เห็นว่าจำนวนหนังสือมีน้อยอาจไม่ต้องใช้บัตรรายการก็สามารถหาหนังสือได้โดยง่าย และประชาชนอาจไม่เข้าใจการใช้บัตรรายการ ดังนั้นจึงไม่ได้จัดทำขึ้น เหตุผลอีกข้อหนึ่งคือ เพื่อให้ประชาชนผู้ใช้บริการมีความรู้สึกเป็นกันเอง ซึ่งในเรื่องนี้ พระครูสมุห์ใจ ธมฺมจาโร เจ้าอาวาสวัดจอมมณี อำเภอมือง จังหวัดหนองคาย กล่าวว่าห้องสมุดควรเปิดตลอดเวลาเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชนให้มากที่สุด มีวิธีป้องกันหนังสือหายโดยการอบรมประชาชนให้เป็นผู้มีคุณธรรมประจำใจ แม้หนังสือจะหายไปบ้างก็ต้องยอม

การจัด เก็บและรักษาสิ่งพิมพ์ เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการ เข้าใช้บริการห้องสมุด ห้องสมุด วัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือประมาณครึ่งหนึ่งจัดเก็บสิ่งพิมพ์บนชั้นเปิด รองลงมาจัดเก็บบนชั้นปิด และมีห้องสมุดส่วนน้อยจัดเก็บทั้งแบบบนชั้นเปิดและบนชั้นปิด วิธีนี้เป็นวิธีที่ดีสำหรับห้องสมุดที่ต้องการ อำนวยความสะดวกแก่ผู้ใช้ แต่การมีหนังสือประเภทหนังสืออ้างอิงซึ่งมีราคาแพงและผู้ใช้ส่วนน้อย ต้องการใช้ การจัดเก็บในชั้นปิดด้วยจะช่วยถนอมหนังสือประเภทนี้ให้ใช้ได้ยาวนาน ห้องสมุดวัดส่วนใหญ่ จัดซื้อหนังสือเองมีน้อยแห่งซึ่งจ้างผู้อื่นซื้อและอีก 24 แห่งไม่มีการซื้อเลย จากการศึกษาสำรวจ ทำให้ทราบว่าที่ไม่มีการซื้อหนังสือ เนื่องจากไม่มีอุปกรณ์ในการซื้อและขาดความรู้ในการซื้อหนังสือ ห้องสมุดประมาณครึ่งหนึ่งมีการสำรวจหนังสือปีละ 1 ครั้ง นอกจากนี้มีการสำรวจปีละ 3 ครั้ง และเดือนละ 1 ครั้ง เนื่องจากห้องสมุดวัดบางแห่งมีสิ่งพิมพ์น้อยจึงสามารถทำการสำรวจได้บ่อย ครั้งเพราะทำได้ง่ายและใช้เวลาสั้น อย่างไรก็ตามมีห้องสมุดอีกส่วนหนึ่งที่ยังไม่เคยมีการสำรวจ หนังสือเลย การสำรวจหนังสือของห้องสมุดวัดนั้นนอกจาก เป็นการตรวจสอบคุณภาพของสิ่งพิมพ์ เช่น การขาดแคลน สิ่งพิมพ์ประเภทต่าง ๆ และสิ่งพิมพ์ที่ชำรุดต้องซ่อมหรือจำหน่ายออก เป็นต้น นอกจากนี้มักเป็นการทำความสะอาดครั้งใหญ่ของห้องสมุดด้วย ดังนั้นห้องสมุดที่ไม่เคยสำรวจหนังสือ เลยนี้อาจเป็น เพราะไม่มีเจ้าหน้าที่เพียงพอ สาเหตุที่อาจเป็นผลกระทบต่อการสำรวจหนังสือได้ คือการขาดงบประมาณในการจัดซื้อสิ่งพิมพ์และวัสดุอุปกรณ์ในการซื้อหนังสือ นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่า ห้องสมุดวัดไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่หรือไม่ได้รับการปรับปรุงเท่าที่ควร

การบริการ ห้องสมุดวัดควรพิจารณาเวลาเปิด-ปิดห้องสมุดให้เหมาะสมและสะดวก แก่ผู้มาใช้ห้องสมุด ห้องสมุดวัดส่วนใหญ่เปิดบริการทุกวันและปิดบริการในวันพระซึ่งเป็นวันที่วัด มีงานยุ่ง เจ้าหน้าที่ห้องสมุดไม่สามารถดูแลได้ทั่วถึง ห้องสมุดวัดส่วนมากเปิดให้บริการวันละมากกว่า 6 ชั่วโมง ทั้งนี้อาจเนื่องจากเจ้าหน้าที่ห้องสมุดมีที่พำนักใกล้ห้องสมุดจึงสามารถดูแลได้ วันละหลายชั่วโมง ห้องสมุดวัดมีการจัดบริการหลายอย่างเช่นเดียวกับห้องสมุดประเภทอื่น ๆ แต่จะมีการจัดบริการและกิจกรรมได้มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง ๆ เช่น บุคลากร การเงิน สถานที่ เป็นต้น บริการพื้นฐานที่ห้องสมุดวัดส่วนใหญ่ในภูมิภาคนี้จัดเป็นอันดับหนึ่งคือ บริการให้ยืมหนังสือ รองลงมาคือการแนะนำหนังสือที่นำอ่าน ซึ่งสอดคล้องกันในห้องสมุดทุกขนาด ยกเว้นห้องสมุดขนาดพิเศษซึ่งจัดบริการแนะนำหนังสือที่นำอ่าน เป็นอันดับหนึ่งและจัดบริการยืม หนังสือเป็นอันดับรอง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะห้องสมุดวัดขนาดนี้มีหนังสือน้อยไม่เพียงพอสำหรับการให้ยืมไปอ่านที่บ้าน หรือหนังสือมีการสูญหายบ่อย ๆ เนื่องจากไม่ได้วางระเบียบที่ดีในการ

ียม เป็นต้น มีห้องสมุดเพียงส่วนน้อยที่จัดกิจกรรม กิจกรรมที่จัดมากกว่าอย่างอื่น คือการแสดง ปรากฏา หนึ่งห้องสมุดที่มีเจ้าหน้าที่ที่มีประสบการณ์และได้รับการสนับสนุน เป็นอย่างดีจากผู้บริหาร จะมีการจัดบริการและกิจกรรมได้หลายประเภท เช่น ห้องสมุดในวัดพุทธโธมมูโร ซึ่งได้รับความช่วยเหลือ จัดตั้งโดย สุรัฐ ศิลปอนันต์ มีการจัดนิทรรศการ ทำกฤตภาค ภาพนึ่งวารสาร เย็บเล่ม ทำห้องสมุดปับหรือกระเป๋านั่งสือบริการชุมชนใกล้เคียง และเนื่องจากมีศูนย์เด็กก่อน เกณฑ์จึงมีการจัดกิจกรรม เชิดหุ่น ประกวดร้องเพลง และประกวดการวาดภาพด้วย อย่งไรก็ตามห้องสมุดวัดในลักษณะ เช่นนี้ นับว่าเป็นกรณีพิเศษที่มีน้อยมาก

การส่งเสริมห้องสมุดที่สำคัญอีกวิธีหนึ่งคือการประชาสัมพันธ์ที่ดี เพราะการประชาสัมพันธ์ที่ดีผลจะทำให้ประชาชนสนใจดึงดูดให้คน เข้าวัดมากขึ้น การประชาสัมพันธ์ห้องสมุดวัดที่ทำมากกว่าวิธีอื่น ๆ คือ การขุดแนะนำห้องสมุดแก่ผู้มาทำบุญ รองลงมาคือการทำป้ายประกาศ ติดไว้หน้าห้องสมุด ซึ่งนับว่าเป็นวิธีการที่สะดวกสำหรับห้องสมุดวัดที่มีพระภิกษุ เป็นผู้ดำเนินงาน มีห้องสมุดวัดส่วนน้อยที่ไม่มีการประชาสัมพันธ์เลย ทั้งนี้อาจเป็น เพราะปัญหาการขาดบุคลากร จึงไม่มีการจัดบริการและกิจกรรมใด ๆ ซึ่งจะต้องมีการประชาสัมพันธ์ หรือ เป็นเพราะขาดคณะกรรมการที่จะช่วยทำการประชาสัมพันธ์ เป็นที่น่าสังเกตว่าการประชาสัมพันธ์ที่ห้องสมุดส่วนมาก จัดนั้นอาจจะยังไม่กว้างขวางพอ เพราะจะสามารถ เชิญชวนหรือแจ้งข่าวสารได้ เฉพาะประชาชนที่มาในวัดเท่านั้น

ผู้ใช้บริการของห้องสมุดวัดมีหลายกลุ่ม ได้แก่ เด็กก่อนวัยเรียน นักเรียน ประชาชนทั่วไป และภิกษุ สามเณร ภิกษุสามเณรนี้ เป็นผู้เข้าใช้ห้องสมุดวัดกลุ่มที่สำคัญที่สุด น่าจะเป็น เพราะห้องสมุดตั้งอยู่ภายในบริเวณวัด ทำให้ภิกษุสามเณรมีความสะดวกในการเข้าใช้ นอกจากนี้วัดที่มีห้องสมุดส่วนมากมัก เป็นวัดที่มีโรงเรียนพระปริยัติธรรมหรือโรงเรียนการศึกษาผู้ใหญ่ด้วย ห้องสมุดจึงเป็นที่ศึกษาให้ประโยชน์แก่ภิกษุสามเณรทั้งที่เป็นนักเรียนหรือ ผู้ทำนุกในวัดแห่งนั้น ส่วนนักเรียนของโรงเรียนประถมหรือมัธยมศึกษาจะเข้ามาศึกษาหาความรู้ เนื่องจากครูอาจารย์แนะนำให้มา เพื่อศึกษาค้นคว้า เป็นบางเรื่อง โดยเฉพาะ เรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนา และนักเรียน เหล่านี้ส่วนหนึ่ง เป็นนักเรียนพุทธศาสนาวินาศิตย ผู้ใช้อีกกลุ่มหนึ่งคือประชาชน ซึ่งอยู่โดยรอบวัด เป็นกลุ่มที่เข้ามาในวัดเพื่อปฏิบัติกิจทางศาสนาและสังคม เช่น การทำบุญ การประชุมของวัดหรือของหมู่บ้าน เป็นต้น อย่งไรก็ตาม เพื่อให้ห้องสมุดวัดได้ทำหน้าที่เป็นสถาบันของชุมชนได้ตามวัตถุประสงค์ที่ว่า " เพื่อให้การศึกษาด้านศาสนาศึกษาแก่ประชาชนทุกชั้นทุกวัย

ทุกระดับการศึกษาอย่างกว้างขวาง" หอสมุดวัดจึงควรเอาใจใส่ให้บริการแก่ผู้ใช้ทุกกลุ่มด้วย
 ด้านจำนวนผู้ใช้บริการนั้นปรากฏว่ามีน้อย ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากหลายสาเหตุ เช่น จำนวนสิ่งพิมพ์
 มีน้อย สิ่งพิมพ์ที่มีอยู่เก่าล้าสมัย หอสมุดไม่มีบริการหรือกิจกรรมที่น่าสนใจ หรือหอสมุดมีบริการ
 และกิจกรรมที่น่าสนใจแต่ขาดการประชาสัมพันธ์ที่ดี เป็นต้น

ตอนที่ 3 ปัญหาและความต้องการในการดำเนินงานหอสมุด

ปัญหาการดำเนินงานหอสมุดวัดที่ศึกษา ได้แก่ ปัญหาด้านอาคารสถานที่และครุภัณฑ์
 มุขฉากร การเงิน สิ่งพิมพ์ งานเทคนิค และงานบริการ การวิจัยของมณฑุญช์ วิทยไพศาล
 (2526) เรื่องความต้องการและความคาดหวังของภิกษุสามเณรที่มีต่อหอสมุดวัดในกรุงเทพ-
 มหานคร" ปรากฏว่าหอสมุดวัดในกรุงเทพมหานคร เป็นหอสมุดที่เก่าและมีปัญหาในการ
 ดำเนินงานหลายด้าน จากการศึกษาเรื่องหอสมุดวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนี้ผู้วิจัยก็ได้
 พบว่าหอสมุดวัดในภูมิภาคนี้ประสบกับปัญหาในการดำเนินงานหลายด้าน เช่นเดียวกัน ซึ่งจะได้
 กล่าวถึงแยกเป็นด้านต่าง ๆ ดังนี้

ด้านอาคารสถานที่และครุภัณฑ์ หอสมุดวัดประสบปัญหาด้านอาคารสถานที่และครุภัณฑ์
 ทั้งในระดับมาก ปานกลาง และน้อย ปัญหาที่ประสบในระดับมากตรงกันทั้งในหอสมุดขนาดใหญ่
 ขนาดกลาง และขนาดเล็ก คือ จำนวนตู้และชั้นหนังสือ จำนวนโต๊ะและเก้าอี้สำหรับนั่งอ่านหนังสือ
 ไม่เพียงพอ แสดงว่าหอสมุดวัดเกือบทุกขนาดมีปัญหาด้านครุภัณฑ์คล้ายคลึงกันและสอดคล้องกับ
 ข้อมูล-การสำรวจหอสมุดที่พบว่ามีครุภัณฑ์เหล่านี้ต่ำกว่ามาตรฐาน ด้วยเหตุนี้หอสมุดวัดจึงมี
 ความต้องการด้านครุภัณฑ์ในระดับมาก ความต้องการเหล่านี้คือ ควรมีตู้และชั้นหนังสือเพิ่มมากขึ้น
 และควรมีโต๊ะและเก้าอี้เพิ่มมากขึ้นโดยให้สัมพันธ์กับจำนวนผู้ใช้ที่เพิ่มขึ้นด้วย ส่วนปัญหาด้าน
 อาคารสถานที่นั้นหอสมุดวัดส่วนมากมีปัญหาด้านนี้ในระดับน้อย โดยเฉพาะในเรื่องอาคารหอสมุด
 ทรวดทรง มีเสียงรบกวนจากภายนอก แสงสว่างไม่เพียงพอ และอากาศถ่ายเทไม่สะดวก ทั้งนี้
 อาจเป็นเพราะวัดเป็นสถานที่เงียบสงบ มีแสงสว่างเพียงพอ และอากาศถ่ายเทได้สะดวกอยู่แล้ว
 ส่วนเรื่องที่ตั้งและพื้นที่ของหอสมุดนั้น เป็นปัญหาในระดับปานกลาง อย่างไรก็ตามหอสมุดวัดมี
 ความต้องการด้านอาคารสถานที่ระดับมากในเรื่องหอสมุดวัดควรตั้งอยู่ศูนย์กลางของวัดที่สามารถ
 ไปมาได้สะดวกและควรมีการปรับปรุงสภาพแวดล้อมหอสมุดให้สะอาดสวยงาม สำหรับประการแรก
 นับว่าเป็นความต้องการที่มีส่วนเป็นไปได้ยากสำหรับวัดที่มีสิ่งก่อสร้างที่สำคัญของวัดอยู่แล้ว เพราะ

การเคลื่อนย้ายสิ่งก่อสร้างอาจทำลายคุณค่าทางศิลปและวัฒนธรรมของวัดได้ซึ่งไม่เป็นการสมควรอย่างยิ่ง ส่วนความต้องการให้มีการปรับปรุงสภาพแวดล้อมของห้องสมุดที่มีอยู่แล้วให้สะอาดและสวยงามย่อม เป็นสิ่งที่สมควรทำ เป็นอย่างยิ่ง เพราะสภาพแวดล้อมที่ดีมีความเหมาะสมจะช่วยส่งเสริมการจัดบริการของห้องสมุดวัดให้เป็นที่น่าสนใจยิ่งขึ้น

ด้านบุคลากร ห้องสมุดส่วนใหญ่ประสบปัญหาด้านบุคลากรในระดับปานกลาง ปัญหาที่ประสบระดับมากคือขาดเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ทางบรรณารักษศาสตร์ ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลด้านวุฒิและประสบการณ์ของผู้ดำเนินงานห้องสมุด แสดงว่าห้องสมุดวัดทุกขนาดมีความคิดเห็นตรงกันว่าเจ้าหน้าที่ห้องสมุดวัดควรมีความรู้ทางบรรณารักษศาสตร์ ห้องสมุดวัดต่างมีความต้องการด้านบุคลากรในระดับมากโดยเฉพาะในเรื่องการมีคณะกรรมการทั้งฆราวาสและฝ่ายสงฆ์ และคณะกรรมการห้องสมุด เพื่อความคล่องตัวในการดำเนินงานห้องสมุดวัด ซึ่งจากการสำรวจของผู้วิจัยในตอนต้นพบว่าผู้ดำเนินงานห้องสมุดวัดส่วนมากเป็นภิกษุและสามเณรที่เป็นฆราวาสมีน้อย

ด้านการเงิน ห้องสมุดวัดประสบปัญหาด้านการเงินสำหรับใช้จ่ายในการบำรุงและส่งเสริมการจัดบริการของห้องสมุดได้แก่ ปัญหาขาดงบประมาณในการจัดซื้อหนังสือและวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ระบบการเงินบัญชีไม่เรียบร้อย การเบิกจ่ายมีขั้นตอนยุ่งยาก และผู้บริหารของวัดให้ความร่วมมือในการจัดหาเงินบำรุงห้องสมุดน้อย ห้องสมุดวัดส่วนใหญ่ประสบปัญหาเหล่านี้ในระดับปานกลาง ปัญหาที่ประสบระดับมากคือขาดงบประมาณในการจัดซื้อหนังสือ และวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นปัญหาที่ห้องสมุดขนาดกลางและขนาดพิเศษประสบในระดับมากที่สุด ปัญหาการขาดงบประมาณนี้อาจจะ เนื่องจากห้องสมุดวัดไม่มีแหล่งสนับสนุนทางการเงินที่แน่นอน โดยเฉพาะห้องสมุดขนาดพิเศษซึ่งตั้งอยู่ในวัดขนาดเล็กมากโดยทั่วไปและห้องสมุดขนาดกลางซึ่งกำลังตื่นตัวในการจัดตั้งและจัดปรับปรุง เพื่อให้ห้องสมุดมีประโยชน์ยิ่งขึ้น ดังนั้นห้องสมุดเหล่านี้จึงมีความต้องการด้านการเงินในระดับมากทุกด้านได้แก่ควรมีการจัดสรรเงินของวัดมาสนับสนุนงานห้องสมุดอย่างสม่ำเสมอและควรมีการตั้งคณะกรรมการร่วมระหว่างฆราวาสและฝ่ายสงฆ์ในการจัดหาเงินบำรุงห้องสมุด คณะกรรมการนี้อาจเป็นคณะกรรมการชุดเดียวกันกับคณะกรรมการห้องสมุดซึ่งกล่าวถึงในตอนต้นหรือจัดตั้งขึ้นใหม่ก็ได้

ด้านสิ่งพิมพ์ ห้องสมุดวัดประสบปัญหาด้านสิ่งพิมพ์ ได้แก่ หนังสือ วารสาร สิ่งพิมพ์ และอุปกรณ์อื่น ๆ ปัญหาที่ประสบระดับมาก 3 ประการคือ จำนวนหนังสือและวารสารมีน้อย

และหนังสือที่มีอยู่เก่าล้าสมัย ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลด้านวัสดุสิ่งพิมพ์ที่พบว่าห้องสมุดวัดส่วนใหญ่มีสิ่งพิมพ์น้อยกว่า 2,000 เล่ม ซึ่งต่ำกว่ามาตรฐานห้องสมุดขนาดเล็ก ปัญหาเหล่านี้ตรงกับผลของการสำรวจสภาพของห้องสมุดด้วย ทั้งนี้เนื่องมาจากปัญหาการขาดงบประมาณเพื่อจัดซื้อสิ่งพิมพ์เป็นสำคัญ ส่วนเรื่องอื่น ๆ มีปัญหาในระดับปานกลาง เช่น หนังสือนำชุด วารสารเก่า วารสารชำรุด และหนังสือหรือวารสารถูกฉีกทำลาย ส่วนหนังสือพิมพ์นั้น เป็นปัญหาเรื่องไม่มีงบประมาณสำหรับจัดซื้อ ดังนั้นจึงมีห้องสมุดบางแห่งช่วยเหลือตนเองโดยการรับบริจาค เช่น ห้องสมุดวัดหนองไคร้ จังหวัดยโสธรได้รับหนังสือพิมพ์จากจวนผู้ว่าราชการจังหวัดสัปดาห์ละ 1 ครั้ง ห้องสมุดวัดศรีมงคล จังหวัดอุบลราชธานี มีการเขียนจดหมายขอ บริจาคหนังสือจากองค์การ หน่วยงาน บริษัท และร้านค้าต่าง ๆ นับเป็นอีกวิธีหนึ่งในการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนสิ่งพิมพ์

ดังนั้นห้องสมุดวัดทุกขนาดจึงมีความต้องการด้านสิ่งพิมพ์ในระดับมากเกือบทั้งหมด ความต้องการเรียงตามลำดับคือ ควรมียังหนังสือที่ทันสมัยเพิ่มมากขึ้น ควรมียังหนังสือและวารสารที่ทันสมัยเพิ่มมากขึ้น ควรมียังหนังสือและวารสารทุกประเภทที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ควรมียังวารสารใหม่เพิ่มมากขึ้น ควรมียังหนังสือพิมพ์รายวันสม่ำเสมอ และควรมียังหนังสือสำหรับเด็ก ความต้องการสูงสุดของห้องสมุดวัดขนาดใหญ่และขนาดกลางคือ ควรมียังหนังสือที่ทันสมัยเพิ่มมากขึ้น ซึ่งอาจเป็นเพราะห้องสมุดขนาดใหญ่และขนาดกลางมักตั้งอยู่ในวัดที่มีโรงเรียนพระปริยัติธรรมหรือในเขตชุมชนที่มีการศึกษาค้นคว้ากันมาก ภิกษุสามเณรจำเป็นต้องศึกษาเพื่อให้มีความรู้เพียงพอสำหรับประกอบ การเทศนาอบรมประชาชน ประชาชนมีความจำเป็นต้องอ่าน เพื่อให้มีความรู้ ส่งเสริม การประกอบอาชีพ ดังนั้นหนังสือใหม่ที่มีเนื้อหาดีและมีความทันสมัยต่อความก้าวหน้าของโลก จึงเป็นที่ต้องการของห้องสมุดวัดอยู่เสมอ ในห้องสมุดขนาดเล็กมีความต้องการสูงสุดคือ ควรมียังหนังสือ วารสาร และสิ่งพิมพ์ทุกประเภทที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ส่วนห้องสมุดขนาดพิเศษ มีความต้องการด้านสิ่งพิมพ์ในระดับมากทุกรายการ ทั้งนี้ น่าจะเป็น เพราะห้องสมุดขนาดพิเศษนี้มีขนาดเล็กมากจึงยังขาดวัสดุสิ่งพิมพ์อยู่มากนั่นเอง ห้องสมุดวัดมีความต้องการสิ่งพิมพ์ทางด้าน ศาสนา วิชาชีพ การสาธารณสุขและประเภทอื่น ๆ ที่มีประโยชน์และเป็นที่น่าสนใจของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งพิมพ์สำหรับเผยแพร่พุทธศาสนาหรือคำสอนตลอดจนพุทธภาษิตต่าง ๆ นั้น พระครูถาวร ธรรมโกศล เจ้าอาวาสวัดโยธานิมิตร จังหวัดอุบลราชธานี ได้ให้ความคิดเห็นว่าจะมีการผลิตในรูปแบบหนังสือภาพหรือการ์ตูน ซึ่งเป็นสื่อที่เข้าใจได้ง่าย อ่านและดูได้ทุกวัย ความ ต้องการในการเพิ่มจำนวนสิ่งพิมพ์นี้สอดคล้องกับเกณฑ์มาตรฐานห้องสมุดวัด พ.ศ.2511 ที่ระบุว่า

"ให้ห้องสมุดวัดมีหนังสือและวารสารทางศาสนาและสิ่งพิมพ์อื่น ๆ ที่ไม่ขัดต่อศีลธรรม ให้มีหนังสือใหม่ ๆ อยู่เสมอ จำนวนหนังสือจะต้องมีพอให้อ่านและให้ยืมไปอ่านที่บ้านได้ และเพิ่มหนังสือขึ้นปีละ 10% ของจำนวนหนังสือที่มีอยู่"

ด้านงาน เทคนิค งานเทคนิคเป็นงานสำคัญที่อยู่เบื้องหลังการให้บริการของห้องสมุด จากการศึกษาปรากฏว่าห้องสมุดวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทุกขนาดประสบปัญหาด้านงานเทคนิคในระดับมากเกือบทั้งหมด ปัญหาด้านงานเทคนิคมักเกิดจากสาเหตุใหญ่คือการขาดบุคลากรที่มีความรู้ทางบรรณารักษศาสตร์ ปัญหาเหล่านี้ได้แก่ ขาดคู่มือในการดำเนินงานห้องสมุด ขาดวัสดุอุปกรณ์สำหรับซ่อมหนังสือและขาดคู่มือประกอบการวิเคราะห์หมวดหมู่และทำบัตรรายการ ปัญหาด้านงานเทคนิคทั้งหมดนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากปัญหาหลายด้านประกอบกัน เช่น ปัญหาด้านการเงินทำให้เกิดปัญหาขาดวัสดุอุปกรณ์สำหรับซ่อมหนังสือ ปัญหาการขาดบุคลากรที่มีความรู้ทางบรรณารักษศาสตร์ทำให้เกิดความต้องการคู่มือดำเนินงานห้องสมุดและคู่มือประกอบการวิเคราะห์หมวดหมู่และทำบัตรรายการ เป็นต้น เนื่องจากมีปัญหาด้านงานเทคนิคในระดับมากเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นห้องสมุดวัดทุกขนาดจึงมีความต้องการด้านงานเทคนิคในระดับมากสอดคล้องกันทุกประการ ห้องสมุดขนาดใหญ่มีความต้องการสูงสุด เรื่องควรมีการซ่อมแซมหนังสือที่ชำรุดอยู่เสมอ ซึ่งอาจเนื่องจากห้องสมุดวัดมีหนังสือเก่าชำรุดจำเป็นต้องซ่อม เพราะขาดปัจจัยในการซื้อใหม่ หรืออาจเนื่องจากห้องสมุดวัดสนใจและเห็นคุณค่าในการรักษาวัสดุสิ่งพิมพ์ให้ใช้ประโยชน์ได้คุ้มค่า ห้องสมุดวัดขนาดกลางมีความต้องการสูงสุด เรื่องควรมีการจัดหมวดหมู่และทำบัตรรายการอย่างถูกแบบแผนและในแต่ละจังหวัดควรมีสวนย์กลางแลกเปลี่ยนหนังสือระหว่างห้องสมุดวัด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าห้องสมุดขนาดกลางเหล่านี้กำลังพัฒนาตัวเองให้เป็นห้องสมุดที่มีการบริการที่ดี การวางพื้นฐานด้วยการจัดหมวดหมู่และทำบัตรรายการหนังสืออย่างดีจะทำให้การบริการมีระบบที่ดีขึ้น และถ้ามีสวนย์กลางแลกเปลี่ยนหนังสือระหว่างห้องสมุดจะสามารถช่วยแบ่งเบาปัญหาการขาดแคลนหนังสือใหม่ได้ ห้องสมุดขนาดเล็กมีความต้องการสูงสุด เรื่องหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดทำคู่มือดำเนินงานห้องสมุดออกเผยแพร่ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าห้องสมุดวัดขนาดเล็กมีความต้องการดำเนินงานให้ถูกต้องซึ่งคาดว่าจะเป็นผลดีกับห้องสมุดวัด เพราะจากข้อมูลประสบการณ์การประชุมอบรมด้านห้องสมุดปรากฏว่าผู้ดำเนินงานห้องสมุดวัดขนาดเล็กประมาณครึ่งหนึ่ง เคยได้รับการอบรมในรายการต่าง ๆ จึงน่าจะผู้ดำเนินงาน เหล่านี้จะได้เห็นว่าคู่มือมีความจำเป็นมากในการดำเนินงานห้องสมุด ส่วนห้องสมุดวัดขนาดพิเศษมีความต้องการที่จะให้ผู้ใช้ห้องสมุดและผู้ที่เกี่ยวข้องควรได้มีส่วนร่วม เสนอ

รายชื่อหนังสือสำหรับการจัดหาด้วย เพราะการจัดหาหนังสือซึ่งเป็นที่ต้องการของผู้อ่านย่อมจะได้ประโยชน์มากกว่าการจัดหาโดยไม่มีหลักเกณฑ์ และสาเหตุหนึ่งอาจจะเนื่องจากห้องสมุดวัดขนาดพิเศษมีขนาดเล็กมาก ผู้ดำเนินงานห้องสมุดส่วนมากเป็นเจ้าของที่มักจะดำเนินงานทุกอย่างด้วยตัวเอง การจัดให้ผู้ใช้หรือผู้เกี่ยวข้องกับห้องสมุดมีส่วนร่วม เสนอรายชื่อหนังสือซึ่งอาจจะรวมถึงการจัดหาด้วยจะทำให้บุคคลเหล่านั้นมีความรู้สึกผูกพันกับห้องสมุด ได้รับความรู้ และจะได้ช่วยกันแก้ปัญหาของห้องสมุดต่อไป

สำหรับงาน เทคนิคนี้จะเห็นได้ว่าห้องสมุดวัดแต่ละขนาดมีความต้องการในเรื่องต่าง ๆ กันทั้งนี้อาจเนื่องมาจากหลายสาเหตุ เช่น ขนาดของห้องสมุดต่างกัน สถานที่ตั้งห้องสมุดต่างกัน และพื้นฐานความรู้ทางด้านห้องสมุดของเจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินงานห้องสมุดที่แตกต่างกัน เป็นต้น อย่างไรก็ตามความต้องการทั้งหมดนี้ก็ เป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่าเจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินงานห้องสมุดของวัดต้องการพัฒนาห้องสมุดให้มีบริการที่เป็นประโยชน์โดยมีแบบแผนที่ดียิ่งขึ้น

ด้านงานบริการ ห้องสมุดวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการจัดบริการและกิจกรรมน้อย ทั้งนี้เนื่องจากมีปัญหาหลายด้านประกอบกัน เช่น ขาดบุคลากรที่มีความรู้และชำนาญในการจัดบริการและกิจกรรมที่น่าสนใจ ปัญหาด้านการเงินคือขาดงบประมาณในการจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์สำหรับการจัดบริการและกิจกรรม เป็นต้น อย่างไรก็ตามงานบริการมีปัญหาระดับมากเพียงประการเดียวคือขาดคู่มือค้นเรื่อง ซึ่งสืบเนื่องมาจากปัญหาการขาดบุคลากรที่มีความรู้ด้านบรรณารักษศาสตร์นี้เอง งานบริการเป็นหัวใจของการดำเนินงานห้องสมุด และบรรณารักษ์หรือเจ้าหน้าที่ห้องสมุดเป็นตัวจักรกลที่สำคัญที่จะทำให้งานบริการดำเนินไปได้ด้วยดี ด้วยเหตุนี้ห้องสมุดวัดในภูมิภาคนี้ จึงมีความต้องการด้านการจัดบริการในระดับมากทุกประการ เรียงตามลำดับคือ บริการแนะนำการใช้หนังสือและห้องสมุด บริการแนะนำหนังสือที่น่าอ่าน บริการให้ยืมหนังสือ บริการจัดทำรายชื่อหนังสือใหม่ และบริการตอบคำถามและช่วยการค้นคว้า

สำหรับความต้องการเพิ่มพูนความรู้ทางบรรณารักษศาสตร์ พระบรรณารักษ์หรือเจ้าหน้าที่ห้องสมุดส่วนมากมีความสนใจเพิ่มพูนความรู้โดยต้องการหนังสือคู่มือทางบรรณารักษศาสตร์ เพื่อศึกษาด้วยตนเอง รองลงมาคือต้องการให้มีการจัดอบรมทางบรรณารักษศาสตร์โดยหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยจัดในจังหวัดที่วัดตั้งอยู่ สาเหตุที่ต้องการหนังสือคู่มือเพื่อศึกษาด้วยตนเองนี้อาจเนื่องมาจากการศึกษาด้วยตนเองมีความสะดวกต่อสภาพเจ้าหน้าที่ห้องสมุดที่เป็นพระภิกษุ

เพราะหากมีการจัดประชุมอบรมอาจจะต้องใช้เวลาาน สถานที่จัดอาจไกลจากวัดมาก จะมีอุปสรรคด้านงบประมาณการใช้จ่ายและการเดินทาง เป็นต้น

จากแนว เหตุผลที่ว่าห้องสมุดวัดมีคุณประโยชน์ต่อพระภิกษุสาม เณร เป็นอย่างมากสำหรับการศึกษาค้นคว้า เพื่อเผยแผ่และสืบศาสนา ทั้งนี้เพราะห้องสมุด เป็นแหล่งรวมความรู้ มีหนังสือทางศาสนาจำนวนมาก ซึ่งจะช่วยให้พระภิกษุสาม เณรได้เรียนรู้สมดังที่ได้ตั้งใจไว้ จากการวิจัยเรื่องการศึกษาและการดำรงสมณเพศของสงฆ์ไทยพบว่าการอุปสมบทของภิกษุสงฆ์ไทยมีจุดมุ่งหมายสำคัญที่สุดคือการศึกษาหาความรู้ (สวนา พรพัฒน์กุล 2524) พระภิกษุในชนบทมีบทบาทสำคัญด้านการศึกษา การพัฒนาสังคมหรือชุมชน ทั้งนี้ เพราะสังคมชนบทให้ความยกย่องนับถือแก่ภิกษุและชาวชนบท มีความผูกพันกับวัด เป็นอย่างมาก อีกทั้งยังยังคง เป็นศูนย์กลางของชุมชนอยู่ พระภิกษุในชนบทจึง เปรียบ เสมือน เป็นผู้นำของชาวชนบททั้งด้านการศึกษาและการพัฒนา เพราะฉะนั้นพระภิกษุสาม เณรจึงต้องมีการศึกษาดี เพื่อ เป็นแรงช่วยพัฒนาด้านการศึกษาและพัฒนาสังคม เนื่องจากห้องสมุดกับการศึกษาค้นคว้า เป็นสิ่งซึ่งมีความสัมพันธ์กัน ห้องสมุดของวัดจึงควรได้รับการพัฒนาให้เป็นแหล่งรวมความรู้ เพื่อให้พระภิกษุ สาม เณรและประชาชนทั่วไปได้ศึกษาอย่าง เกิดประโยชน์ แต่ปัจจุบันนี้ห้องสมุดวัดส่วนใหญ่มีขนาดเล็กมากและยังไม่ได้มาตรฐานของกรมการศาสนา ดังที่ได้เปรียบเทียบและอภิปรายไว้แล้ว (ในภาคผนวก ง.) ดังนั้นการวิจัยในครั้งนี้จึงสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ต้องการให้มีการพัฒนาห้องสมุดวัด ซึ่งการพัฒนาห้องสมุดวัดนั้นจะต้องมีการศึกษาถึงสภาพและการดำเนินงานห้องสมุดทั้งด้านบริหาร บริการ และงานเทคนิค พร้อมทั้งศึกษาถึงปัญหาและความต้องการในการดำเนินงาน เพื่อประโยชน์ในการนำไปปรับปรุงห้องสมุดวัดให้เป็นแหล่งที่ให้ประโยชน์แก่พระภิกษุสาม เณรและประชาชนโดยทั่วไปอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหา และความต้องการในการดำเนินงานห้องสมุดวัด จึงมีข้อเสนอแนะสำหรับวัด กรมการศาสนา กรมการศึกษานอกโรงเรียน และสถาบันซึ่งมีการสอนวิชาบรรณารักษศาสตร์ ทั้งด้านการบริหาร งานเทคนิค และงานบริการ ดังนี้

ข้อ เสนอแนะต่อทางวัด

1. ควรปรับปรุงห้องสมุดที่มีอยู่แล้วโดยการแบ่งเนื้อที่ให้เป็นสัดส่วน หรือจัดสร้างห้องสมุดเป็นอาคาร เอกเทศโดยคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย เป็นสำคัญ
2. ควรจัดตั้งคณะกรรมการห้องสมุดโดยมีฆราวาสเข้าร่วมด้วย เพื่อความคล่องตัวในการดำเนินงานห้องสมุด
3. ควรจัดตั้งงบประมาณประจำให้แก่ห้องสมุด
4. ภิกษุสาม เณรตลอดจนศิษย์วัดควรได้รับการอบรมด้านห้องสมุดพอสมควร เพื่อให้เป็นผู้ที่สามารถปฏิบัติงานแทนหรือช่วย เหลืองานห้องสมุดได้
5. ควรจัดหาหนังสือใหม่มาเพิ่มอย่างสม่ำเสมอ และควรเปิดโอกาสให้ผู้ใช้ห้องสมุดมีส่วนร่วม เสนอรายชื่อหนังสือ

ข้อ เสนอแนะต่อกรมการศาสนา

1. ควรให้ความสนใจและให้การสนับสนุนด้านห้องสมุดวัดให้มากยิ่งขึ้น
2. ควรปรับปรุงและจัดพิมพ์มาตรฐานห้องสมุดประจำวัดและคู่มือพระภิกษุบรรณารักษ์ ออก เผยแพร่
3. ควร เป็นศูนย์กลางในการจัดหาวัสดุสิ่งพิมพ์ให้แก่ห้องสมุดวัด เพราะกรมการศาสนา ได้ทำหน้าที่ผลิตหนังสือที่มีคุณค่าทางศาสนา เผยแพร่แก่ผู้สนใจอยู่แล้ว และอาจขอความร่วมมือจากหน่วยงานราชการและหน่วยงาน เอกชนต่าง ๆ ที่มีการจัดพิมพ์สิ่งพิมพ์ที่เหมาะสมสำหรับห้องสมุดวัด
4. ควรจัดให้มีการอบรม เรื่องการดำเนินงานห้องสมุดวัดแก่ภิกษุสาม เณร

ข้อ เสนอแนะต่อกรมการศึกษานอกโรงเรียน

เนื่องจากกรมการศึกษานอกโรงเรียน เห็นความสำคัญของการศึกษาของภิกษุสาม เณร ซึ่งนับเป็นการศึกษานอกระบบอย่างหนึ่ง และให้การช่วยเหลือ เป็นอย่างเต็มที่ตลอด เช่น การจัดโครงการทอดผ้าป่าหนังสือน้อมเกล้าถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว การจัดที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน เป็นต้น จึงมีข้อ เสนอแนะ เพิ่ม เดิมดังนี้

1. ควรจัดทอดผ้าป่าในโอกาสอื่น ๆ อีก และควรจัดอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง
2. การทอดผ้าป่าหนังสือนอกจากจัดทอดในวัดที่ยังไม่เคยได้รับแล้ว ควรพิจารณาจัดทอดซ้ำที่วัดที่มีการจัดห้องสมุดอยู่ในขั้นดีมีการพัฒนา เพื่อส่งเสริมให้เป็นห้องสมุดที่ให้ประโยชน์ยิ่ง ๆ ขึ้นไป
3. ควรจัดสัมมนาพระภิกษุที่ทำหน้าที่พระบรรณารักษ์อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง เพื่อให้พระภิกษุได้ความรู้เกี่ยวกับวิธีการต่าง ๆ ที่จะทำให้สิ่งพิมพ์หรือข่าวสารความรู้ไปถึงประชาชนเร็วขึ้น และภิกษุจะได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ซึ่งกันและกัน

ข้อเสนอแนะต่อสถาบันที่มีการสอนวิชาบรรณารักษศาสตร์

ควรให้ความร่วมมือกับทางวัดโดยส่งนิสิตนักศึกษาออกไปให้คำแนะนำและช่วยเหลือห้องสมุดวัดโดยเฉพาะในด้านงานเทคนิค เช่น การจัดหมวดหมู่หนังสือ การทำบัตรรายการ และการซ่อมหนังสือ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นในการวางพื้นฐานของห้องสมุด ทั้งนี้เพื่อเป็นการให้นักศึกษาได้ฝึกปฏิบัติจริง และบำเพ็ญประโยชน์แก่ห้องสมุดวัดด้วย

อย่างไรก็ตาม การปรับปรุงและพัฒนาห้องสมุดวัด ควรได้รับความร่วมมือกันระหว่างหน่วยงาน ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมดซึ่งได้แก่ วัด กรมการศาสนา กรมการศึกษานอกโรงเรียน และสถาบันที่มีการสอนวิชาบรรณารักษศาสตร์ โดยแต่ละหน่วยงานจัดเจ้าหน้าที่รับผิดชอบ และให้มีการทำงานประสานสัมพันธ์กันกับหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อให้การพัฒนาห้องสมุดวัดบรรลุจุดประสงค์ร่วมกัน ซึ่งถ้าหากมีความร่วมมือกัน เช่นนี้คาดไว้ว่าห้องสมุดวัดจะมีความเจริญรุดหน้าอย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาคูณสมบัติและบทบาทของห้องสมุดวัดและพิพิธภัณฑ์ประจำวัดในหน้าที่เป็นแหล่งอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม
2. ควรศึกษาเรื่องการใช้ห้องสมุดวัดของชุมชน
3. ควรศึกษาความต้องการใช้ห้องสมุดวัดของนักเรียนในโรงเรียนปริยัติธรรม